

Drapsmannen Þormóður Torfason

MÁR JÓNSSON

I læ af et højdedrag *Frydensbøj* ligger en af øens mindste og ældste landsbyer *Stavns* [...] En lille allé fører direkte ned til fjorden, og her ved stranden, omgivet af høje siv, føler man igen denne salige fred, som man kan opleve overalt langs fjordens kyst.

John Roth Andersen (1981: 48).

Þormóður Torfason alias Thormod Torfæus (1636–1719) er en kjent personlighet i nordisk kulturhistorie, ikke minst for sitt banebrytende bidrag om de første danske konger i boken *Series dynastarum et regum Danie* som kom på trykk i 1702, men også for den gedigne *Historia rerum Norvegicarum* som utkom ni år senere og nylig er oversatt til norsk i syv bind (Torfæus 2008–2014). Þormóður hadde da vært kongelig historiograf for Norge siden 1682. På Island er han kjent for å ha vært blant de første som samlet middelalderhåndskrifter og for å ha vært en god venn av den noe yngre håndskriftsamler Árni Magnússon (1663–1730). Þormóðurs navn blir sjelden nevnt uten at det antydes at han i sine unge år drepte en mann eller to, og det bør beklages at i beskrivelser av den begivenhet eller begivenheter har senere forskere blitt fristet til å lage sine egne fortellinger eller de har besluttet ikke å respektere kildematerialet de har – og andre følger etter uten omtanke. De viktigste navn blir nevnt her nedenfor. I denne artikkel vil de forskjellige beretninger bli underkastet en kritisk vurdering og de relevante dokumenter publisert om et drap som Þormóður begikk på Samsø høsten 1671 – og som han vedgikk uten å nøle. Noen av disse tekstene ble utgitt allerede i 1787, men den viktigste – den lokale domsprosess – ble

Jónsson, Már. 2024. Drapsmannen Þormóður Torfason.
Scripta Islandica 74: 21–66.

© Már Jónsson (CC BY)
DOI: 10.33063/diva-524126

først oppdaget i et arkiv for noen få år siden. Målet her er å presentere det vi kan vite om en sentral begivenhet i en viktig persons biografi. Først blir Samsø beskrevet, hvor hendelsen utspilte seg, men så den nokså utilfredstillende forskning som foreligger om drapet. Etter det forsøker jeg å rekonstruere hendelsesforløpet med støtte i de bevarte dokumenter som så følger i transkripsjon.¹

Stedet

Året 1656 ga rådstueskriver Arent Berntsen (1610–1680) ut en vidløftig bok på 1100 sider om alle kongerikets regioner: Danmark, Norge, Holstein, Island og Færøylene. Den bittelille Samsø i Kattegat fikk to sider og Berntsen forklarte begeistret dens sentrale beliggenhet tre mil fra Kalundborg på Sjælland og en mil fra Hellenes på Jylland. Han visste også hvor stor den var: ”udi sin lengde 2 Mile oc udi bredden ½ Miil, oc nogle steds mindre”. En dansk mil er 7,5 kilometer og ifølge moderne målinger er øyas areal 114 kvadratkilometer. Det var på denne tiden kun ett ting på Samsø og det hørte under lensmannen i Kalundborg, mens den geistlige retten var underlagt biskopen i Århus. Forholdene var ypperlige. Landet var ”aff alle slags Sæd meget fructbar”, sier Berntsen, og ”med alle gode Vilkaar til nødtørft forsiunet”. Kongen var eier av hele øya, men de enkelte bønder eide ”deris Gaardis bygning, med des Grund oc Tofft, sambt Kaal- eller Fruct-Haffver” (Berntsen 1656: 55–56; jf. Poulsen 1902: 84, 231; Nymark og Nymark 2018: 15; Andersen 1981: 10). I 1675 var Peder Resen (1625–1688), professor ved Københavns universitet, like begeistret i sin vurdering av Samsøingen: ”Af Gemyt ere de raske, stundom endog djerve, og taale intet mindre end Underkuelse og Fornærmelser. Denne Djervhed faaer Næring af deres Velstand, da de staae sig meget bedre end Indvaanerne paa Smaaøer pleje” (sitert hos Nyerup 1812: 244 og Poulsen 1902: 84; cf. Etting 2018b: 54–55).

Et skattemanntal fra året 1651 viser at det da fantes 350 gårder på Samsø, som betyr 175 per kvadratmil eller flere enn noensteds i Danmark på det tidspunkt (Fridericia 1890: 505, 514–515, 617; jf. Poulsen 1902: 138). I juni 1657 erklærte Danmark krig mot Sverige, som svarte med angrep på Jylland

¹ Jeg takker Jon Gunnar Jørgensen for norsk språkvask og Louise Lindgaard for henvisning til Fredrik Poulsens bok om Samsøs historie. Jeg takker også redaktørene og ikke minst de to anonyme lesere for konstruktive og nyttige kommentarer.

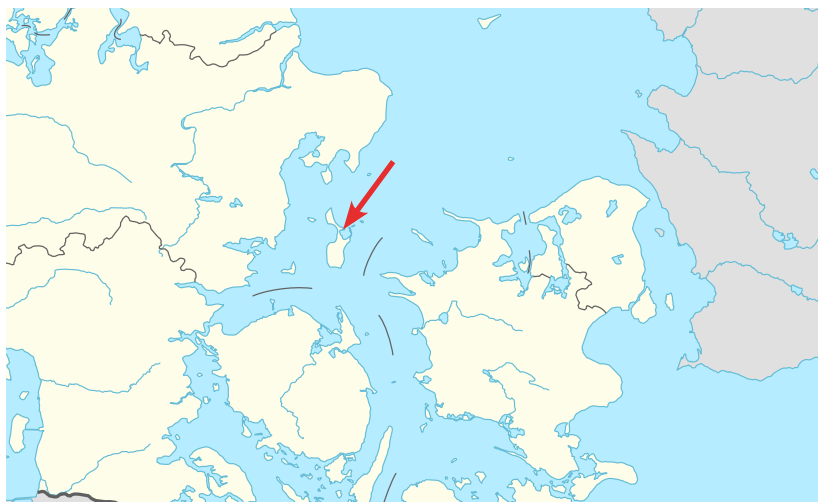

Fig. 1. Samsøs beliggenhet. Illustration: NordNordWest, CC BY-SA (via Wikimedia Commons).

fra sør. Svenske styrker okkuperte Samsø våren 1658 og holdt den i to år med tilhørende plyndring og krav om forsyninger (Poulsen 1902: 75–76; Andersen 1981: 198–203). Joachim Gersdorff (1611–1661) var da befalingsmann i Kalundborg men også hele rikets hoffmester, en slags statsminister. Han deltok i fredsforhandlinger mellom de to land og fikk Samsø som erstatning for gods som han eide i Skåne og nå ble overgitt til Sverige mot at Danmark beholdt Bornholm. Gersdorff døde den 19. april 1661, og allerede 31. juli avgjorde kong Fredrik III (1609–1670) at arvingene skulle beholde ”Øen och Landet Samsøe med ald dess underliggende Øer”. Videre besluttet kongen fire dager senere at arvingene fikk ta over ”Justitiens Administreren” og at lokale dommer i fremtiden skulle appelleres til Viborg landsting på Jylland (Poulsen 1902: 42–46; om Gersdorff, se Bricka 1887–1905, V: 621–625; Dansk Biografisk Leksikon).

Gersdorffs datter Magdalene Sybille (1640–1698) ble i juni 1661 gift med den noe eldre Jørgen Bjelke (1621–1696), som hadde ledet kampen mot svenske styrker i Norge og var etter krigen blitt medlem av statskollegiet i København. Bjelke forhandlet med hennes brødre om arven etter faren og overtok Samsø (Poulsen 1902: 47–48; Bricka 1887–1905, II: 341; Dansk Biografisk Leksikon). Den 18. mars 1674 solgte han øya til Peter Griffenfeld (1635–1699), rikets mektigste mann, for 23 tusen riksdaler; denne kalte seg siden greve til Griffenfeld og herre til Samsø (Poulsen 1902: 48–50; Ander-

sen 1981: 205–206; Etting 2018a: 41; Olden-Jørgensen 2000: 215). Etter at Griffenfeld falt i unåde og ble fengslet den 11. mars 1676 tok kongemakten Samsø tilbake og 1. juni forærte kong Christian V (1646–1699) den til sin maitresse Sophie Amalie Moth (1654–1719); fra da av kjent som grevinne av Samsø. Griffenfelds inntekt av øya i regnskapsåret 1674–1675 besto i 2342 tønner bygg, 100 tønner erter, 80 tønner rug og 72 tønner havre, som til sammen utgjorde 5624 rd. Hans representant på stedet, som var både fogd og dommer, fikk 200 rd. i året. Etter overtakelsen i 1676 ble den årlige inntekt anslått til 5000 rd. (Poulsen 1902: 55–57; Nyerop 1812: 241).

Drapet

Denne korte utredning burde ha vist Samsøs økonomiske og symbolske betydning på 1600-tallet, som da skyldtes både dens sentrale beliggenhet og de rike ressursene. På dette sted, natten til 29. november 1671, begikk Þormóður Torfason et drap som her vil bli belyst til minste detalj. Sommeren før hadde han oppholdt seg i hjemlandet Island og beskjeftiget seg med jordegods som han hadde arvet etter faren Torfi Erlendsson (1598–1665) og broren Sigurður Torfason (1629–1670). Þormóður var 35 år gammel og hadde tilbragt det meste av sin tid utenlands siden han først reiste til København for videre studier høsten 1656. Vinteren 1658–1659 hadde han riktignok vært hjemme og sommeren 1662 var han blitt sendt til Island av kong Frederik III for å samle gamle håndskrifter. I årene 1659 til 1664 var Þormóður kongelig oversetter av islandske middelalderskrifter med losji på slottet i København. De neste tre år hadde han ansvar for offentlige regnskaper i Stavanger amt i Norge, hvor han ble gift og bosatte seg på gården Stangeland på Karmøy. Han fikk stilling som kongelig antikvar sommeren 1667, men mistet den ved kongeskiftet i begynnelsen av 1670 (Jón Eiríksson 2009: 26–75; Halldór Hermannsson 1954: 68–74; Bergsveinn Birgisson 2020: 61–159; Bergsveinn Birgisson 2022: 67–191).

Mot slutten av september 1671 reiste Þormóður med skip fra Skagaströnd i Nord-Island. Tre andre Islendinger som skulle til København var om bord. Loftur Jósefsson var 33 år gammel og prest ved domkirken i Skálholt, men var samme sommer dømt til landflyktighet etter anklager om at han hadde bedrevet trolldomskunster mot en student ved katedralskolen (Már Jónsson 2021a, II: 399–400). Torfi Hákonarson var på samme alder og bosatt i Holland (<https://www.islendingabok.is/>). Sigurður Ásgeirsson var prestesønn

Jónsson 1930, II: 133). Selvfølgelig var Árni klar over hva som hadde skjedd. Þormóður må ha fortalt ham noe og bevarte notater viser at Árni var godt kjent med saken, selv om han også der unnlater å si hva den gjaldt:

1671 om efterhøsten kom Thormod Torvesen i fortræd paa Samsøe, og blef der arresteret. Birkefogden der (paa Samsøe) dømte i februario 1672 at hand skulde miste livet. Stæfnede saa Thormod sagen til landstinget. Landsdommerne befandt sagen saaledes at der icke maatte skee nogen execution efter birkefogdens dom, førend sagen blef hans Majestet refereret. Den landsdommernes decision skeede i aprili 1672. Der paa supplicerede Thormod fra Samsøe den 1. maii 1672, begierende, at kongen vilde hannem pardonere. Jørgen Bielke, som var hosbond paa Samsøe, skref paa suppliqven til Thormods faveur den 3. junii 1672. Sagen kom ind for høiesteret mit i septembri 1672, hafde kongen befalt høiesteret at forhøre sagen og derom at gjøre dens relation til kongen, men icke at dømme noget decisive der udi. Høiesteret gjorde sin relation til kongen om sagen, og efter samme relation pardonerede kongen Thormod (AM 219 8vo, 65r-v).

Datoene tyder på at Árni hadde lest de relevante dokumenter i saken – muligvis også birkefogdens dom – og han lot sine skrivere gjøre kopier av noen av dem (se her s. 44). I et annet notat på islandsk (med skriverhånd) refererer Árni opplysninger som han hadde fått fra Loftur Jósefsson – blant annet det at Þormóður hadde tatt 300 rd. med seg fra Island og etterlatt 1000 rd. til forvaring hos en ven (AM 219 8vo, 61r), men også detaljer om reisen ned fra Skagen om Hjørring, Ålborg, Hobro og Randers til Århus: ”Þaðan ætlaði hann yfir Sámsey til Sælands, en komst ei lengra en til Sámseyjar að sinni, sökum mannslags er hann þar í kom”, ”Derifra skulle han over Samsø til Sjælland men kom ikke lenger enn til Samsø den gangen på grunn av et drap som hann kom til å begå” (61r-v). En av Árnis trofaste assistenter, Jón Ólafsson fra Grunnavik (1705–1779), skrev omkring 1758 at dokumenter angående drapet hadde vært på Árnis bibliotek da det ble plassert på loftet i Trinitatiskirken noen år etter bybrannen i 1728, men var senere blitt tilintetgjort – og han nevner sig selv og Hans Gram (1685–1748), professor i historie ved Københavns universitet, som de ansvarlige (Finnur Jónsson 1930, II: 25).

I tredje bind av Islands kirkehistorie, trykt i København i 1775, gir biskop Finnur Jónsson (1704–1789) en oversikt over lærde menn på 1600-tallet, hvor Þormóður får hele syv sider eller dobbelt så mange som Árni Magnússon, som nå for tiden blir ansett som mye viktigere, men det var øyensynlig ikke slik på dette tidspunkt! Om drapet ”in Samo Danica” i 1671 konkluderer Finnur at Þormóður agerte i selvforsvar etter at han ble angrepet: ”Hujus tumultus pertæsus, gladio arrepto [...] Johannem Petri

Holbeckium, qui eum aggressurus primus irrupit, gladio transfixit”, ’Da han ble trøtt av dette rabalder, dro han sitt sverd mot Hans Pedersen Holbek, som angrep ham først, og stakk ham’. Finnur takker sin landsmann Jón Eiríksson for opplysninger om saken fra de originale kilder – ”ex authenticis instrumentis excerpta”. I en fotnote tilføyer han en anekdote fra en person som hadde kjent Þormóður, og siden den er blitt forkortet av forskere i ettertiden fortjener den å vises i sin helhet:

Audivi aliquando quendam ejus amicum referre, nihil ipsi unquam acerbius accidisse, quam quod post absolutionem in conspectum Regis venire prohiberetur. Tandem autem per patronum quendam hanc veniam nactus, pronum se ad Regis pedes projecit, qui eum surgere jubens, &, quasi eum abominans, dixit: *I er saa mordisk, cui Torfæus statim regessit, facti innuens necessitatem: Jeg har altid været af det sind, beller at dræbe andre, end at lade andre dræbe mig*: ad quæ Rex subridens eum gratiose dimisit (Finnur Jónsson 1775: 571).

Jeg hørte engang en av hans venner fortelle at ingenting plaget ham så mye som det at han etter skriftemålet ikke fikk komme for kongens øyne. Da han til slutt, hjulpet av en mann med innflytelse, fikk tre fram for kongen, kastet han seg for hans føtter. Kongen ba ham stå opp og sa, nesten foraktelig: *De er så mordisk*. Þormóður svarte ham umiddelbart og antydet at han hadde handlet i nødværge: *Jeg har alltid vært av det sinn, beller å drepe andre enn å la andre drepe mig*. Da smilte kongen og lot ham gå i nåde.

Biskop Finnur hadde studert i København og han arbeidet for Árni Magnússon i årene 1725–1729, noen få år etter at Þormóður døde. Det kan ikke utelukkes at dette er en troverdig historie fra Árni selv og basert på Þormóðurs fortelling om sin kjappe replikk i samtale med selve kong Christian V høsten 1673. De offentlige dokumenter som Finnur nevner hadde Jón Eiríksson (1728–1787), senere konferensråd, funnet fram i sentraladministrasjonens arkiver i København, hvor han ble ansatt i 1771 etter å ha vært juridisk professor ved Sorø Akademi i noen år (Bricka 1887–1905, IV: 535). Jón hadde da bestemt å skrive Þormóðurs biografi og dens første del utkom i tidsskriftet *Minerva* i november 1786, til redaktørens store glede. Han takket forfatteren i brev 6. november for ”at ville pryde vort Maanedsskrift med en Levnets-Beskrivelse over een af vore første Historieskrivere, ved een af vore allerførste Lærde, et Verk, som saa fast skal betrygge det Maanedsskrifts Udødelighed, hvori det indlemmes; dette overgaaer saa langt vore dristigste Ønsker, at vi aldeles ikke vide at udtrykke den dybe Taknæmmelighed, hvormed vi højstbegjerligen modtage denne Ære” (Sveinn Pálsson 1828: 177).

De neste deler av Þormóðurs biografi kom i desember 1786, januar, februar og mars 1787, samme måned som Jón Eiríksson døde – slik at verket

ikke ble ferdig. I februarheftet karakteriserte Jón hendelsen på Samsø som ”et ulykkelig Manddrab” og forklarte at han hadde ”hverken kundet overkomme Tingsvidnet i Sagen, ikke heller Underrettens Dom” (Jón Eiríksson 1787: 127; Jón Eiríksson 2009: 79). Av det han hadde funnet, gjenga han Þormóðurs søknad om benådning fra 1. mai 1672 med en litt besynderlig blanding av parafrase og ordrett sitat, overbevist om dens verdi: ”en Beretning hvis Troeværdighed i alle Stykker findes paa det nøieste stadfæstet ved de øvrige Brevskaber i Sagen” (Jón Eiríksson 1787: 127; Jón Eiríksson 2009: 79). Andre dokumenter ga Jón ut i sin helhet (se her s. 42–44).

Ettermålet

Uten tvil var de utgitte dokumenter kjent for bibliotekar og historiker Erich Christian Werlauf (1781–1871), siden han arbeidet på Det Kongelige Bibliotek i København hvor Jón Eiríksson hadde vært forstander. I sin studie av Samsøs eldste historie og andre forfatters bidrag til den fra 1812 nevner han Þormóðurs opphold: ”Men Ingen af dem har lagt Mærke til, hvad Th. Torfæus, der i Aarene 1671–72 opholdt sig paa Samsøe, maaske selv haver været paa Stedet *questiones* [som saken gjelder], og desuden var fortroelig med de islandske Søgur” (Werlauf 1812: 37). Det er for så vidt forståelig at et drap ikke ble ansett å være relevant i en rapport om gamle levninger og arkeologen Conrad Engelhardt (1825–1881) nevnte det ikke i en forelesning i Oldskriftselskabet i København 25. februar 1875: ”Da Torfæus i 1671–72 var paa Samsø, saa han Angantyrts Høj og tillige én efter Navnet senere forsvunden Ørvarodds Høj” (Poulsen 1902: 26). Drapet fikk heller ikke plass i den bok som forblir den grundigste studie av Samsø på 1600- og 1700-tallet, det vil si Fredrik Poulsens *Historiske og kulturhistoriske Efterretninger om Samsø samlede fra trykte og utrykte Kilder* fra 1902. Poulsen siterer Þormóðurs historiske skrifter om diverse islandske sagafigurer som kjempet og døde på stedet – og han spekulerte om Þormóður muligens hadde observert gravhauger som hadde forsvunnet etter at han ”i Aarene 1671–72 opholdt sig paa Samsø [...] og han var maaske selv Øjenvidne” (Poulsen 1902: 25–26; om forfatteren, se Andersen 1981: 564). Poulsen refererer til de lokale tingbøker om slagsmål og forbrytelser, men kun fra årene 1657–1661 og etter 1702 (Poulsen 1902: 8, 164–167; jf. Knudsen 1933: 79). Han gikk av den grunn glipp av en saftig historie og konsekvensen er at saken er så godt som glemt på Samsø. I sin klassiske bok om øya sier for-

fatteren John Roth Andersen kun dette om Þormóður: ”Han kom fra Island og var på vej til København, men gjorde landgang på øen. Under natlige slagsmål mellem berusede rejsefæller kom han til at slå en mand ihjel, og ble siden indsat i en arrest i Stavns” (Andersen 1981: 205).

I 1787 hadde Jón Eiríksson forklart at det ikke var kjent hvorfor Þormóður fikk stilling som kongelig kammerer i Norge i sommeren 1664, men la kryptisk til at om den saken ”fortælles endnu adskilligt” som ikke var pålitelig nok for å ”lægges Publico for Øine” (Jón Eiríksson 2009: 45). Året 1903 presenterte den islandske prest Janus Jónsson en slik fortelling, men uten å henvise til kilde, hvor noen skulle ha sagt at Þormóðurs fetter hadde kommet i slagsmål, og at de to hadde drept ham: ”En sú er sögn sumra manna, að einhver frændi Þormóðs hafi á gildaskála lent í áflogum við mann nokkurn. Þormóður hafi þá ætlað að hjálpa frænda sínum, og hafi þá farið svo, að maður sá, er þeir áttu við, beið bana”, ’Noen sier at en fetter av Þormóður var kommet i slagsmål med en mann på vertshus og at Þormóður hadde hjulpet ham, med det som følge at mannen døde’ (Janus Jónsson 1903: 78). Kongen ble sint og beordret Þormóður å forlate København, men høytstående menn støttet ham og det ble ikke videre konsekvenser. Fetteren flyktet og forsvant. Om drapet i 1671 benyttet Janus seg av Jón Eiríkssons utgave av dokumenter, men gjengir saksforløpet unøyaktig og gjør Hans Holbek til gjestgiver. Dessuten legger han til to versjoner om menn fra skipet som deltakere – og de må nesten være oppdiktet av ham selv på samme måte som historien om fetteren i det påståtte første drap:

Aðrir segja svo frá, að það hafi verið einn af skipverjum eða hásetum á skipinu er rjeddast á Þormóð í herberginu, og hafi sá maður ógnað honum og sagt að nú hefði hann vald á lífi hans; en það hafi Þormóður eigi þolað, gripið kordann, og rekið manninn í gegn, er hann ætlaði út aptur. Enn segja aðrir, að hásetinn hafi fyrst náð kórða Þormóðs, og ógnað honum með sverðinu; en er Þormóður reyndi að ná vopninu af honum, hafi í áflogunum viljað svo til, að Þormóður óviljandi varð banamaður hans (Janus Jónsson 1903: 80).

Andre forteller at det var en av besetningen på skipet som angrep Þormóður i rommet, og at denne truet ham og sa at han nå hadde hans liv i sin makt. Det tålte ikke Þormóður, tok kården og stakk den gjennom mannen da han skulle gå ut igjen. Enda andre sier at sjømannen fra skipet først hadde fått tak i Þormóðurs kårde og truet ham med den, men da Þormóður så forsøkte å ta våpenet fra ham utviklet slagsmålet seg slik at han uten å ville det ble hans drapsmann.

I 1913 ble Jón Eiríkssons utredning gjenfortalt uten henvisninger av den norske historiker Torkell Mauland, som ellers bidro med en utgave av et inventarium av Þormóðurs og hans kones, Anna Hansdatters, ”boe och

boehaffue”, skrevet på Stangeland 10. april 1672. Nyheten hadde nådd dit og myndighetene ville vite hva Þormóður eide, som ”dissvehr schal vere komen for schade och uløche ved mandslet” (Mauland 1913: 121). Om Þormóður var blitt henrettet ville kongen, eller da heller Jørgen Bjelke som eier av Samsø, fått hans andel av ekteparets eiendeler.

I sin imponerende utredning om innsamlingen av islandske middelaldermanuskripter, som kom ut i 1900, nevnte bibliotekar og filolog Kristian Kålund kun overfladisk den ”ulykkelige hændelse (et af ham begået våde-drab)” som etter hans mening forsinket Þormóðurs karriere som historiker (Kålund 1900: xlvi). Seksten år senere var også Kålund gått over til sladderhistorier. Han siterer ikke Janus Jónsson, men gjengir hans historie om det første drap i en fotnote: ”Om anledningen til, at T. fjærnedes fra hoffet, fortælles, at han uforvarende på et værtshus havde begået manddrab, da han vilde hjælpe en slægtning, som var kommen i strid med en beruset person” (Kålund 1916: viii). Drapet i 1671, derimot, skyldtes ”overilelse eller nødværge [...] under natlige optøjer af berusede rejsefæller” og i fortsettelsen gir Kålund – på samme måte som Janus hadde gjort – en forkortet versjon av biskop Finnur Jónssons anekdote, med denne bisarre konklusjon: ”Kongens ord synes at antyde, at dette ikke var T.s første drab, hvad der styrker den i anm. s. viii anførte fortælling” (Kålund 1916: ix). Den ene skråen støtter den andre!

Kålund kjente Jón Ólafssons beretning om at de lokale prosessaktene var kommet med Árni Magnússons samlinger til Universitetsbiblioteket, hvor de ble tilintetgjort ”efter etatsråd Grams bestemmelse og efter samråd med Jón” (Kålund 1916: ix). Den begivenheten ble gjort enda mer dramatisk av bibliotekar og bokhistoriker Halldór Hermannsson i 1954, som tok utgangspunkt i at Jón Eiríksson ikke hadde funnet de lokale dokumenter, som jo heller ikke kunne forventes, siden alt var blitt ødelagt! Prosessen fra Samsø, sier Halldór, må ha kommet i Þormóðurs hender, men hvordan eller hvorfor visste han ikke: ”hvernig sem á því hefur staðið” (Halldór Hermannsson 1954: 74). Etter Þormóðurs død i 1719 sendte enken det hele til Árni Magnússon. Når så Hans Gram – som en av to forvaltere av Árnis dødsbo – og Jón fra Grunnavík ble oppmerksom på dokumentene besluttet de å ødelegge dem, men det var ikke Jón Eiríksson klar over (74).

Halldór koblet også Jón Eiríkssons kommentar om diverse historier (”ýmsar sögur”) rundt kammerer-stillingen i 1664 til fortellingen om et første drap hos Janus Jónsson eller Kristian Kålund, med den modifikasjon at fetteren ble forvandlet til en islending: ”Almennasta sagan um það mun hafa verið, að Þormóður hafi verið á knæpu, þar sem landi hans komst í áflog við danskan mann og hafi Þormóður viljað hjálpa landa sínum, en

við það orðið óviljandi hinum að bana”, ’Den mest vanlige historien om dette var vel at Þormóður hadde vært på et vertshus hvor hans landsmann kom opp i slagsmål med en dansk mann; han ville hjelpe sin landsmann og drepte utilsiktet den andre’ (Halldór Hermannsson 1954: 72). Om drapet i 1671 gjengir Halldór nokså nøyaktig de dokumenter som Jón Eiríksson hadde funnet fram, foruten det at Hans Holbek igjen blir gjort til gjestgiver (74–75). Til slutt kommer samtalen med kongen – uten referanse til Finnur Jónsson – og akkurat som Kålund konkluderer Halldór med at dette må ha vært Þormóðurs andre drap: ”orð hans virðast benda til þess, að hann hafi vitað, að Þormóður hefði áður orðið manni að bana, og sögnin um það 1664 muni því vera sönn”, ’Hans ord gir holdepunkt for at han visste at Þormóður hadde drept en mann før, og at historien om noe slikt i 1664 er sann’ (76).

Disse ukritiske og overinspireerte beretninger har forvirret senere forskere, for eksempel den islandske filolog Ólafur Halldórsson som i en artikkel sier at uklare kilder (”óljósar heimildir”) antyder at Þormóður før hadde drept en mann i drukkenskap og at han høsten 1671 stoppet på Samsø hvor det ble litt for festlig: ”urðu samferðamenn hans sumir óðir af ofdrykkju, en gamanið endaði í slagsmálum og vildi hvorki betur né verr til en svo, að Þormóður stakk gestgjafann með korða sínum”, ’hans reisefeller ble svært beruset, men moroa ble avsluttet med slagsmål, og det som da skjedde var at Þormóður stakk gjestgiveren med sin kårde’ (Ólafur Halldórsson 1992: 14). Selv blandet jeg de to drapshistorier sammen i min biografi om Árni Magnússon og gjettet på at Þormóður kanskje ble sent til Norge i 1664 fordi han drepte en dansk mann i slagsmål på et vertshus på Samsø – og enda en gang blir Hans Holbek gjort til gjestgiver (Már Jónsson 1998: 73). Det gjør også den norske historiker Hans-Jørgen Wallin Weihe i en nylig bok om Þormóður: ”I klammeriet som oppsto mellom Torfæus og en Islending, som truet ham på livet, stakk Torfæus med sin korde og drepte den uskyldige verten Hans Holbech” (Weihe 2015: 192). Den norske filolog Jon Gunnar Jørgensen karakteriserer derimot den drepte korrekt som ”annen gjest” og det som skjedde var ”at Torfæus stakk kården sin i mannen” (2008: 477).

Her har anerkjente forskere ikke passet godt nok på. For det første blir Jón Eiríkssons biografi ikke lest grundig nok og for det andre blir utsagn som andre har presentert gjengitt uten kritisk omtanke, selv om det mangler henvisninger til kilder. Slike metodologiske og kildekritiske tabber forekommer riktignok i all historisk forskning, hvor mangel på oppmerksomhet eller tidsbrist forårsaker spredning av feilaktige opplysninger, men her blir det spesielt ille i og med at en mann som riktignok drepte en annen mann blir pålagt enda et drap – som aldri fant sted.

Oppdagelsen

Nå har det skjedd at dommen i Þormóður Torfasons drapsak er identifisert. Æren for det har den danske historiker og forfatter Steffen Hahnemann, som i boken *Tormoder Torfeus på Samsø 1671–1672* sier: ”De kilder, som har været benyttet, er først og fremmest egne afskrifter af Samsø birketings tingbøger om de dramatiske hændelser på herberget i Stavns, de videre sagsbehandlinger ved birketinget og senere ved landstinget i Viborg samt sluttelig ved det kongelige retterting” (Hahnemann 2017: 8). I boken presenteres en god del av tingbokens tekst i en blanding av parafrase og lange ordrette sitater, med Hahnemanns kommentarer inn i mellom (42–48, 131–135). Mye av teksten, derimot, er diktning: ”Derom må vi herefter selv forsøge at gøre rede, så godt vi formår” (48). Det forklares, for eksempel, at en detaljert beskrivelse av seilasen fra Amsterdam og igjen fra Århus er ”næsten fri fantasi” som har det som utgangspunkt at ”emotionelle spændinger, vel i nogen grad af erotisk karakter”, mellom Þormóður, Sisse Andersdatter og Hans Pedersen ”delvis” viser seg i birketingsdommen (8–9). Redningsaksjonen ved Skagen er karakteristisk for metoden, hvor Þormóður tar i mot Sisse ned fra skipet: ”Han følte et kort øjeblik en besættende varme ved at mærke hendes arme omkring sig og hendes krop presset ind mod hans” (19). I Stavns mente Hans å overnatte i samme rom som Sisse og det ifølge Hahnemann ”bar kimen i sig til det drama, som siden skulle udfolde sig” (40).

Den islandske forfatter og filolog Bergsveinn Birgisson har også benyttet seg av tingboken, som han fikk vite om fra Hahnemann: ”fikk jeg nyss om at tingboka ennå fantes i et lokalt arkiv i Samsø, og etter hvert fant jeg fram til originalen” (Bergsveinn Birgisson 2020: 160). Han forklarer metoden og beskriver kilden: ”Transkriberingen av teksten er opprinnelig foretatt av nevnte Hahnemann, denne har blitt nøye kontrollert mot originalen. Originaldokumentet har både store blekkflekker som gjør noen partier uleselige, og er delvis revet der teksten har stått. Brorparten av vitneuttalelsene kan likevel leses” (323). Liksom Hahnemann lar Bergsveinn de islandske og danske reisende treffes i Amsterdam og han har tilsvarende tanker om ”at Torfæus har hatt en affære med unge Sisse” (163). Om det som skjedde natten til 29. november sier han: ”Med utgangspunkt i vitneuttalelsene til de sju reisende kan vi rekonstruere deler av det som skjedde denne natten på gjestehuset på Samsø” (165). Begjær var den drivende kraften og det rekkes her å nevne høydepunktet i fortellingen, hvor Hans Holbek hadde forstått at Þormóður var kommet inn i rommet til Sisse. Han gikk amok og knuste døren, mens Þormóður tok sin kniv: ”Han ser et

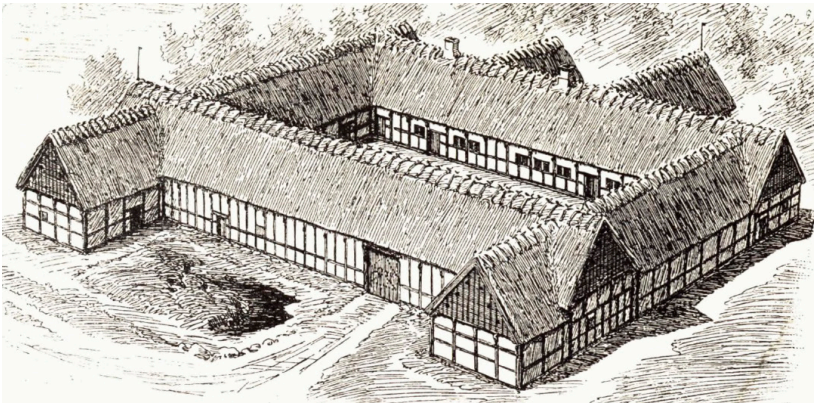

Fig. 3. Bondegård på Stavns fra Reinhold Mejborg, Gamle danske Hjem i det 16., 17. og 18. Aarhundrede. København 1888. (Poulsen 1902: 115.) Korsstuer lå på tværs eller kryss i forhold til hovedbygningene.

blodig ansikt foran seg, deformert av sinne og sjalusi: «Hun er MIN!» kan Torfæus lese ut av de ville øynene. Denne lukta av det skitne håret hans som han ikke kan glemme. Hans Holbeck kommer etter Torfæus, også med kniv i hånden, han viker unna, men er til sist som et dyr som er sperret inne” (169). Den islandske oversettelsen av Bergsveinns bok unnlater det skitne håret – kanskje på grunn av min kommentar i en anmeldelse av den norske utgaven (Bergsveinn Birgisson 2022: 204–205; Már Jónsson 2021b: 309). Ellers er beskrivelsen av forløpet den samme i de to bøker og like fjern fra tingbokens tekst.

Janus Jónsson, Kristian Kålund og Halldór Hermannsson er ansvarlige for å ha spredt ubegrunnede rykter om et ikke-begått drap i 1664 som har forvirret andre forskere – som vistnok burde ha vært mer forsiktige. Det som Steffan Hahnemann og Bergsveinn Birgisson nå har skrevet om drapet i 1671 er enda mer uforsvarlig, ikke minst tatt i betraktning at de hadde den viktigste teksten foran øynene. Det risikeres at deres beskrivelser i fremtiden blir tatt for god fisk der hvor Þormóður eller hans skrifter blir omtalt. Derfor vil jeg her presentere en utredning av saksforløpet som bygger på de originale dokumentene – og de vises også i sin helhet slik at andre kan vurdere mine resultater og eventuelt trekke egne konklusjoner. Det kan da først nevnes at de fysiske omgivelser for drapet – selve scenen – var en anelig bondegård med tre stuer, noe lignende den som vises her på bildet, men sikkert noe mindre. Arkitekten Laurits de Thurah påsto i 1758 at bondegårder på Samsø hadde ”ligesaa god Anseelse som Præstegaarde anden-

steds” og la til en beundrende beskrivelse som kan hjelpe med å visualisere hendelsen 87 år tidligere: ”De have gemenligen 2–3 smukke Stuer i Huset, hvorigennem den Fremmede føres fra en til en anden, indtil han kommer i den øverste; samme Stuer ere smukt panelede og malede og besatte med Boskab af Kister, Stole, Borde, opredte Senge og deslige” (Poulsen 1902: 110–111; jf. Andersen 1981: 262–269).

Forløpet

Samsø birks tingbok for årene 1667–1672 er nå i Rigsarkivet i København og var før i Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. Þormóðurs sak er på sidene 256v–262r, 265r–266v og 268v–269r, 270v. Forhørene fant sted onsdag 13. desember 1671, to uker og en dag etter drapet (tekst nr. 1). De ble foranstaltet av Thomas Friis som var Samsøs første birkefogd fra 1661 til 1674 (Poulsen 1902: 82, 167, 183). Hendelsene kan rekonstrueres med forsvarlig sikkerhet i og med at vitnenes fortellinger stemmer godt overens til tross for ulike perspektiver. Drapsmannen selv ble ikke avhørt, kun de syv tilstedeværende – og det ser ut til at de fikk lov å si det de ville; ingen ble presset:

Loftur Jósefsson hadde sovnet i en seng i den store stuen og våknet ved at Þormóður og Hans Holbek kranglet, hvor den sistnevnte brukte ordene ”sachremensche kerl”, mens Þormóður ville få være i fred. Så begynte Hans og Sigurður å slåss og falt ned på Lofturs seng, slik at lakenet og hans skjorte ble blodige. Det neste han fikk med seg var at Hans kom ut av korsstuen (alltid skrevet ”korstuen”) og sa at han var blitt stukket (se utgaven her, s. 45).

Torfi Hákonarson hadde sovnet i en lukket seng med to dører mot den store stue og inn i et annet rom. Han våknet og så Þormóður sitte med de to Hanser ved skorstensilden, men sier ikke i hvilket rom den var. Han ba Þormóður legge seg og bemerket ikke noen krangel. Þormóður kom til sengs og ba verten hente et bekket og en kanna øl – og ville at han lukket døren. En halv time senere kom Sigurður med kannen og forlot dem. En liten stund senere hørte Torfi et støt på den indre kammerdøren og noen kom inn i mørket. Det viste seg å være Sigurður som nå truet Þormóður og Torfi med døden. Þormóður våknet og åpnet døren mot den store stuen, sto opp og ropte at de ville myrde ham. Han løp inn i korsstuen hvor Sisse lå og ville ha sine klær for å forlate huset. Vertinnen forsøkte å overtale ham til ikke å gjøre det og heller gå til sengs igjen. I det samme hørte Torfi at Sigurður

og Hans var begynt å slåss i den store stuen og litt senere viste Þormóður seg ved sengen sammen med Hans, som tok ham i skuldrene og sa at "du sacramentes kerl" skulle gå til sengs. Þormóður gikk inn i korsstuen igjen og Hans etter ham – og så ropte han "Ajj." Torfi tok da på seg klærne, og mens han gjorde det kom Hans ut av korsstuen, stukket av Þormóður (se her s. 46).

Sigurður Ásgeirsson sa bare at han hadde brakt en kanne øl til Þormóður. Etter det satte han seg på en benk i den store stuen. Hans Holbek ville ha ham til sengs, men han turde ikke av frykt for Þormóður. Da slo Hans ham og han falt over Lofturs seng, hvorpå han ba Hans om å få være i fred. Til slutt la han seg i sengen til Þormóður og Torfi som da hadde stått opp. Han våknet igjen da Hans ropte til Hans Jørgensen at han var blitt stukket (s. 47).

Det eneste Hans Jørgensen hadde å bidra med var at han satt ved ilden i den vestre stuen sammen med verten da Hans Holbek kom ut av korsstuen og sa at Þormóður hadde stukket ham (s. 47).

Sisse Andersdatter hadde sovnet i sin seng i korsstuen da Hans kom inn til henne med lys, så hun våknet. Hun spurte hva slags oppstyr der var i stuen og Hans gikk for å se. Hun hørte at Þormóður påsto at Hans ville drepe ham, og denne svarte at det skulle aldri skje, men han sa også at om ikke Sigurður gikk for å legge seg skulle han få en ørefik. Þormóður kom så inn i korsstuen hvor Sisse var og ropte til vertinnen at han ville ha sine klær for å gå ut, siden de skulle drepe ham. Det ville vertinnen ikke, men Þormóður gjentok kravet og hun hentet klærne. Þormóður forlot korsstuen og gikk til den store stuen, hvor Hans igjen ba ham gå til sengs. Þormóður svarte at han skulle gjøre det, men kom likevel inn i korsstuen igjen. Hans fulgte etter ham og insisterte på at han skulle legge seg. Þormóður spurte om han ville drepe ham og stakk ham med sin kårde. Da ropte Hans og Sisse visste ikke mer (s. 47–48).

Verten Christen Pedersen satt i den vestre stuen da han hørte bråk i den store stuen, hvor han så Hans og Sigurður ligge i Lofturs seng. Han ba dem holde seg i ro og de sluttet å slåss. Loftur ønsket å ligge på benken, siden sengetøyet var blodig, men Christen ordnet det og han ble liggende. Christen gikk da til den vestre stuen igjen og det neste han hørte var at Hans ba ham hente bartskjæren (s. 48).

Vertinnen Johanne Jørgensdatter hadde fulgt bedre med og hennes vidnesbyrd er det mest utførlige. Ved ankomsten hadde det vært god enighet blant reisefellene. Da Þormóður gikk til sengs befant Sigurður seg i den store stuen og Hans Jørgensen satt i den andre stuen med hennes mann. Rundt midnatt sprang Þormóður i undertøyet ut av sengedøren i den store

stuen og ropte at han ikke ville myrdes. Samtidig kom Sigurður gjennom en dør fra en gang på den andre side av døren bak sengen, og rev Þormóður i håret. Þormóður hverken slo ham eller skjelte ham ut. Hans Pedersen kom til Þormóður – han også i undertøyet – og ville vite hva som foregikk. Þormóður svarte at de ville drepe ham, og både Johanne og Hans ba ham gå til sengs. Þormóður krevde å få klærne sine og ville gå ut. Hans forhindret ham og da Þormóður insisterte svarte han på tysk, tok ham i skuldrene og brukte ordene ”sacramensh kierl”. Samtidig angrep Sigurður Þormóður, som ikke slo tilbake og ba om å få være i fred. Þormóður løp så inn i korsstuen hvor Sisse lå. Johanne ba henne stå opp av sengen og la ham sove der, men hun nektet. Johanne hentet da Þormóðurs klær, som han tok på seg og hentet selv sine bukser som var under puten i hans og Torfis seng. Så gikk han til korsstuen igjen og ville være der alene. Det gikk Johanne med på – men nevner ikke Sisse – og lukket døren. Sigurður og Hans var da begynt å slåss i den store stuen, og Hans fikk blodige sår i pannen. Han gikk etter Þormóður til korsstuen, selv om Johanne forsøkte å forhindre det, og var sint. Þormóður ropte at Hans ville drepe ham og stakk ham ved døren. Hans kunne da ha gått ut, siden Þormóður løp fra ham, men han gikk etter ham og ville ikke slippe ham. Johanne gikk ut av rommet og Hans ba hennes mann hente bartskjeren, noe han straks gjorde. Dagen etter fant hennes datter to kniver bak sengen hvor Þormóður og Torfi skulle sove. Þormóður hadde i løpet av natten mistet sitt krusifiks og det ble funnet i korsstuen. Klærne hans var revet og Johanne var overbevist om at Þormóður kun hadde søkt fred, og at ingenting ville ha skjedd om han hadde fått det (s. 48–49).

Dette kan sammenfattes i følgende kronologiske oversikt, hvor de relevante vitners navn er i parentes:

1. Ankomst og alt er bra (Johanne).
2. Þormóður og de to Hanser konverserer ved skorstensilden i den vestre stuen. Verten var der også og Sigurður var våken (Torfi, Hans Jørgensen, Christen, Johanne). Loftur, Torfi og Sisse hadde gått til sengs (Loftur, Torfi, Sisse).
3. Torfi våkner og ber Þormóður gå til sengs i et sideværelse til den store stuen. Þormóður ber verten om bekken og øl (Torfi, Johanne).
4. Verten bringer bekkenet og Sigurður kommer litt senere med en kanne øl til Þormóður (Torfi, Sigurður).
5. Sigurður truer Þormóður og Torfi i sengen (Torfi). Han kommer tilbake til den store stuen fra gangen som ledet til sengekammerets bakdør (Johanne).

6. Þormóður springer i undertøyet ut av sengen til den store stuen og Sigurður river ham i håret (Torfi, Johanne).
7. Hans Holbek kommer inn i korsstuen. Sisse våkner og spør hva som foregår. Han vet ingenting og går i undertøyet til den store stuen. Hans og vertinnen ber Þormóður gå til sengs (Sisse, Johanne).
8. Þormóður ber om klærne sine og vil forlate huset for å klage over forfølgelsen. Det vil ikke Johanne og Hans, som tar ham i skulderen med ordene ”sacremensch kerl”. Sigurður fortsetter å angripe Þormóður som ikke slår igjen (Torfi, Johanne).
9. Þormóður går inn i korsstuen, hvor Sisse ligger. Vertinnen ber henne forlate rommet men hun nekter. Þormóður fortsetter å kreve sine klær for å gå ut (Sisse, Johanne).
10. Sigurður og Hans Holbek slåss i den store stuen med blodige konsekvenser for Hans. De faller over Lofturs seng (Loftur, Torfi, Sigurður, Christen).
11. Þormóður får klærne og henter buksene fra sin egen seng. I den store stuen fortsetter Hans å ville tvinge ham til sengs (Torfi, Sisse, Johanne).
12. Þormóður flykter inn i korsstuen igjen og døren blir låst. Ifølge Sisse var hun der fremdeles, men vertinnen nevner henne ikke (Sisse, Johanne).
13. Hans går etter Þormóður og blir knivstukket – ifølge Sisse med vilje, men ifølge vertinnen i selvforsvar (Sisse, Johanne).
14. Hans roper at han er blitt stukket, ber Christen Pedersen om å hente lege og dør (Loftur, Torfi, Hans Jørgensen, Sisse, Johanne).

Sigurður kan ha vært sterkt beruset – han truer sine venner, krangler med en reisefelle og sovner i andres seng. Þormóður fryktet hans trusler, men tok ikke igjen når han ble revet i håret og antastet på annen måte. Hans Holbek hadde installert seg i korsstuen med Sisse og var på vei til henne, men snudde for å se hva som foregikk i den store stue. Han ble sint på Þormóður og begynte å slåss med Sigurður – begge nektet å legge seg! Det er mest sannsynlig at de fire islandske og de tre danske reisende først møttes på båten som skulle fra Århus til Samsø. De tilbragte to døgn til sjøs uten mat, og om Þormóður på et tidspunkt kalte Sisse en hore (se her s. 50) var det vel fordi hun var sammen med en eldre mann, men ikke at han selv hadde noen hensikter med henne. Det er ikke nødvendig å henfalle til erotiske fantasier for å forklare oppstyret på Stavns etter at Þormóður med sine 300 riksdaler i lommen ble grepet av panikk da Sigurður truet ham med døden.

Da Hans Holbek så begynte å skjelle ham ut ble frykten enda mer intens. Korsstuen var kanskje det eneste rommet i huset hvor Þormóður kunne føle seg sikker, siden han ikke fikk komme seg ut i vintermørket. Kården var etter hans mening det eneste forsvar.

Saken kom for retten igjen 17. januar 1672. De fire menn som hadde undersøkt liket forklarte at Hans hadde fått tre sår – det ene over det venstre øyet og de to andre i mageregionen: ”det ene i hans venstre røre [lyske] og det andet lidt offuen for” (se her s. 52). Thomas Friis spurte om ikke Þormóður burde dømmes til døden etter kong Christian IIIIs forordning av 1537 som ga klar beskjed om dødsstraff for overlagt mord (Netterstrøm 2017: 461, 463). Også Christian IVs Recess av 1643 nevnes, som riktignok ikke sier noe om den dømtes eiendeler men bare at folk i tilfelle av ”manddrab” var ”forpliktet manddraberen at hindre, at hand ei bortkommer” (Secher 1887–1918, V: 291). Den 24. januar ble Sigurður Ásgeirssons rolle i begivenhetene diskutert, men dessverre er en stor del av bladet avrevet akkurat der. En uke senere beskrev bartskjær Zacharias Hop de tre sårene og konkluderte med at det som var ”nest nafflen, var hans banesaar” (her s. 53). Neste rettsmøte ble satt til 14. februar, men da slutter tingboken og en del sider mangler (se kildebeskrivelse, s. 42).

Den 14. februar er dødsdommen over Þormóður trolig blitt avsagt. Ordlyden må ha lignet en tidligere birketingsdom fra 25. august 1669, hvor Sidsel Jensdatter fra Nordby var anklaget for å ha drept sitt nyfødte barn (RA. Samsø birk. Tingbog 1667–1672, 148r, 149v). Ifølge Recessen 1643, sies det, innebar det at hun skulle ”lide och undgielde saasom en anden morderske paa hendes hals och hendis hoffuet at settis paa en stage, andre deslige letsindige mennisker til skrek och affskye” (150r). I selve dommen står det så at hun burde ”straffis paa sin hals som en morder”, med mindre den kristne øvrighet besluttet å benåde henne, det vil si kongen. Det gikk hennes brødre og svogere gjerne med på (152r). En anklage mot Maj Knudsdatter sommeren 1670 om ”trolldoms konst” mot et barn kunne ha gitt samme resultat, men det ble ikke noe av (185v–186v). Når Árni Magnússon så sier at Þormóður anket dommen til landstinget selv kan det godt tenkes at han straks tok initiativet, men regelen var uansett – som i Sidsels Jensdatters tilfelle – at lokale dødsdommer automatisk gikk opp i systemet til landstinget og eventuelt til kongen. Ved midten av 1600-tallet behandlet Viborg landsting i gjennomsnitt ni drapsaker i året (Netterstrøm 2017: 465).

Den 24. april var landstinget for så vidt ikke uenig i dødsdommen over Þormóður, men den fant formildende omstendigheter i retning av selv-

forsvar (tekst nr. 2). Desuten viste papirer som hadde vært i Hans Holbeks besittelse at han hadde bedrevet magi, så han var da vel en noe suspekt type (se s. 54). Landstinget ba derfor kongen om å ta den endelige avgjørelsen. En uke senere, den 3. mai, skrev Þormóður et bønneskrift til kongen og argumenterte for frifinnelse (tekst nr. 3). Han forteller at de reisende hadde vært to dager til sjøs uten mat og vann, men "gich saa strax om afftenen til sengs" (se s. 55). Ut på natten kom Sigurður Ásgeirsson til sengen hvor Þormóður lå sammen med Torfi Hákonarson og sa at han kunne myrde dem. Þormóður hoppet ut av sengen og ropte. Sigurður tok ham i håret og Þormóður rev seg løs. Da kom Hans Holbek ut av sitt sengekammer, ville vite hva som foregikk og ba Þormóður gå legge seg. Han gjorde det, men Sigurður angrep ham igjen, og da Þormóður var ute av sengen for annen gang skjelte Hans ham ut og grep ham i skuldrene så nattøyen og skjorten revnet. Da flyktet Þormóður til et annet rom og ba vertinnen om å få være der. Hun gikk med på det og lukket døren. Þormóður forklarer drapet slik at han hadde lagt sin kårde på et bord og trodde han var i sikkerhet, men hørte da "stor bulder" ved døren og noen trengte vertinnen fra den og ville inn. Han tok kården og snudde seg mot døren, slik at da Hans kom inn i rommet ble han stukket. Dette gjorde Þormóður i nødværge, påstår han, av frykt for selv å bli drept. Som et ytterligere argument for at det hadde vært planen nevner han de to kniver som ble funnet dagen etter ved hans seng (s. 55).

Þormóður har sannsynligvis gitt brevet til Jørgen Bjelke som befant seg på Samsø i disse dager; den 2. mai autoriserte han en ny tingbok (se her s. 42). Noe av det Bjelke skrev i sin erklæring om saken, da han 3. juni var kommet hjem, må bero på en personlig samtale, ikke minst det som refereres av Þormóðurs spørsmål til vertinnen om det hvorfor hun gikk ut og inn av rommet, som ikke nevnes i tingboken (tekst nr. 4). Det er bemerkelsesverdige at Þormóður i bønnebrevet ikke sa et ord om de oppgaver han i årene før hadde utført for kongemakten, og det ble aldri gjort i benådningssprosessen, selvom det er utenkelig at noen av dem som hadde med saken å gjøre ikke visste hvem han var. Þormóður blir i alle instanser presentert som en hvilken som helst og absolutt ukjent islending som hadde drept en mann.

Selve benådningen kan knyttes til det system av "patronvirksomhed eller patronage" som gjennomsyret det dansk-norske statsapparat og innebar "personlige bånd mellem en klient og en patron med evne og vilje til at varetage vedkommendes interesser" (Danneskiold-Samsøe 2005: 171; jf. 173–175, 183–184). Þormóður hadde vært godt kjent med kong Fredrik III som døde 9. februar 1670. Han må i sin tid ha møtt den ti år yngre prins Christian, som nettopp 7. juni 1671 ble salvet konge (Olden-Jørgen-

sen 1997: 245). Det framgår at kongens befaling til høyesterett av 9. august 1672 ble foranstaltet av Peter Griffenfeld, som hadde vært kongelig bibliotekar den tiden Þormóður arbeidet som oversetter. En av dommerne i høyesterett var Henrik Bjelke (1615–1683), Jørgens bror og stiftamtmann over Island. Sommeren 1662 hadde Þormóður reist sammen med ham til Island, og den 31. juli 1662 – om bord på ”Kongelig Majestetets skib den Sorte Bjørn i Bessestæd havn” – ga Bjelke ut et brev hvor han forklarte ”at nærverende Thormod Torvesen er befalet af hans Kongelig Majestet [...] at opsøge her i landet hvad rariteter, curiositeter og andet, som her kunde findes”. Sysselmenn og andre skulle skaffe ham ”fri heste og geleiding, saa hand udi sine erender at forrette uopholdet kand komme frem og tilbage” (AM 219 8vo, 28r–29r). Kun ni år var gått siden dette skjedde.

Kong Christian V besluttet den 9. august 1672 at høyesterett skulle diskutere saken (tekst 5) og det ble gjort lørdag 21. september 1672 (tekst 6). Det viser seg at den dagen og to dager i forveien deltok Jørgen Bjelke i høyesteretts arbeid, så han må ha informert broren og andre dommere om Þormóðurs forklaringer (RA. Højesteret. Domprotokol 1672, 1122v, 1141v, 1149r, 1166v, 1205r, 1223r, 1243v, 1279r). Videre diskusjon foregikk den 12. november og kongen fikk tilsendt en innstilling (tekster 7 og 8). Jørgen Fogh, borgermester i København, ville bekrefte dødsdommen. Etter ham var Henrik Bjelke den strengeste og mente at Þormóður burde betale 500 rd. til kvæsthuset, et sykehus for invalide soldater. Beløbet ble derimot kun 100 rd. i tråd med det kansler Peder Reetz hadde foreslått; kongens resolusjon er datert 22. november (tekst 9). Den 3. desember var Þormóður ankommet til København og betalte bot til Helligåndskirken (Jón Eiríksson 1787: 138; 2009: 85–86). Han oppholdt seg i byen om vinteren og offentlig skriftemål fant sted i Christianshavns kirke den 3. oktober 1673 – Árni Magnússon får de siste ord: ”Reiste saa siden hjem ad Norge, og levede saa uden bestilling indtil 1682” (AM 219 8vo, 73r). Þormóður Torfason døde på Stangeland den 31. januar 1719, 82 år gammel.

Tekster

Her blir birketingsdommen framlagt i sin helhet sammen med de dokumenter som Jón Eiríksson i sin tid fant i danske arkiver. Kun ett av dem er ikke blitt gjenfunnet. Utgaven er så godt som bokstavrett i den forstand at dokumentenes ortografi blir fulgt i den grad det kan anses å være forsvarlig

med hensyn til leserens forståelse av teksten. Interpunksjonen er noe regulert av samme grunn. Det samme gjorde faktisk Jón Eiríksson i 1787, og hans bearbeidelse – om enn ikke helt konsekvent – brukes her som forbilde for tekster 2–9. Unntak blir gjort med store bokstaver i substantiv, der dokumentene er nokså vaklende. Navn på måneder får også liten bokstav her, både på latin og dansk. En noe mer systematisk samordning ble nødvendig for selve tingboken, som har diverse ortografiske uregelmessigheter. Noen av disse blir beholdt, sånn som "hand" og "han", "dend" og "den", "at" og "att", "er" og "ehr" eller "ehre", "spurde" og "spurte", "svarde" og "svarte", "deris" og "derris", og så videre. Ordformer som "vinder" for "vitner" og "vinde" for "vitne" blir respektert. Enkle vs. dobbelte vokaler blir derimot koordinert i henhold til moderne bruk når de blir skrevet på to forskjellige måter: "bade" blir da "baade" og "nar" blir "naar"; "stae" blir "staae", "la" blir "laa" og "vagen" blir "vaagen", "angaende" blir "angaende". Det samme gjelder konsonanter, slik at "eggen" blir "egen" og "sigge" blir "sige", mens "bege" blir "begge" og "vegen" blir "veggen", samtidig som "slipe" blir "slippe", "side" blir "sidde" og "same" blir "samme" – ikke minst blir "viste" som preteritum af verbet "å vite" til "visste". Andre instanser av modernisering af ortografi er at bokstaven "ø" benyttes her og ikke "ó" som var det vanlige tegn for den lyden på 1600-tallet. Tegnet "sh" blir her satt som "sch", for eksempel i "schulle" og "schriftelige" (se Knut Johannessen 2007: 210, 212). Bokstavene "u" og "v" er blitt justert etter nutidens bruk – og om det enn kan virke tilfeldig, blir "jeg" anvendt og ikke "ieg", selv om det er den vanligste formen, men derimot brukes "i" for preposisjonen "i" og ikke "j" som forekommer oftere i tingboken. Pronomenene "I" og "Eder" får stor forbokstav. Stedsnavn og personnavn er transkribert bokstavrett.

Anførselstegn blir lagt til i tingbokens forhørsprotokoll når vitner refererer samtaler, men ikke når skriveren av og til skifter perspektiv og refererer deres utsagn i første person. Der skriveren noen få ganger retter egne feil eller forandrer rækkefølgen av ord, blir kun den endelige versjonen vist, med noen få unntak. Tingboken er delvis skadet, særlig mot slutten, og lakuner vises med [ ], men noen få ord som mangler der og i andre dokumenter, settes innenfor < >. Kildene er som følger:

1. Birketingets prosess utgis etter en staselig bok i folio-format: RA. Samsø Birk. Tingbog 1667–1672, 256v–270v (bilder 250–264). Onsdag 13. desember 1671 ble først de menn tilkalt som skulle delta på tinget sammen med fogden – en beseilingsmann (skriver) og åtte domsmenn. Så ble to menn dømt til å betale sin gjeld eller straffes

(256v–257r). Etter forhørene i drapsaken (257r–262r) kommer to påfølgende ting 20. desember og 10. januar 1672 (262r–265r), hvor andre rettsaker ble behandlet. Den 17. januar ble Þormóðurs sak tatt opp på nytt (265r–266v) og igjen 24. januar (268v–269r), men til slutt en uke senere – må man anta selvom datoen ikke er synlig (270v). En annen sak får de nederste fem linjer av bokens siste side og så mangler perioden februar til april 1672, slik at resten av denne prosessen og selve dommen er tapt. Det siste bevarte legget er 12 blad (259r–270v) og sannsynligvis er to senere legg på tilsammen 24 blad forsvunnet. Blad 269 og 270 er delvis borte og blad 266–268 har hull. I transkripsjonen av teksten på 269r blir linjeskiftet beholdt (se s. 52–53). Det ser ut til at et rundt objekt, enten vått eller varmt på bunnen, muligvis flaske eller glass, er blitt plassert på siste side. Virkningen av dette uhellet kan skjelnes bakover til blad 231, men for det meste er flekkene svake og skriften synlig (se fig. 4–5). Påfølgende tingbok, for årene 1672–1682, er i samme format og ble autorisert av Jørgen Bjelke på Søllemarkgård på Samsø 2. mai 1672; det første tinget fant sted 18. mai: RA. Samsø Birk. Tingbog 1672–1681, 1r–1v; se. Den boken er 339 blad og noe mangler bakerst.

2. Viborg landstings dom av 24. april 1672. Jón Eiríksson ga den ut etter ”en gammel Copie i det Danske Canc. Archiv” (1787: 129–131; 2009: 80–81). Den blir også brukt her og ligger med dokumentene nr. 3 og 4 i RA. Danske Cancelli C9, 28. Koncepter og indlæg til Sjællandske Tegnelse, nr. 251–500: Mars–August 1672, nr. 469. På baksiden står: ”Affsigt aff Wiborrig landstings domb offuer Thormod Torfuesen.” Viborg landstings dombøker for årene 1667–1718 er ikke bevart; se <https://kilderne.dk/arkivserier/viborg-landsting-dombog/>.
3. Þormóður Torfasons supplikk til kong Christian V skrevet på Samsø den 1. mai 1672. Jón Eiríksson refererer dokumentet – ”som endnu er bevaret i det Danske Cancellie-Archiv” – i to deler innen anførselstegn, selvom det delvis er en parafraze (1787: 127–129, 131–132; 2009: 79–80, 82). Brevet er en kopi med samtidig påtegning, opp ned, nederst på første side, angående kongens beslutning å henvise saken til høyesterett: ”Til 72. Tormod Torfvesen anlangende it dødsdrag. Missive til høyeste rettis bisiddere at erklere sig derom d. 9. Aug.” En arkivar har senere skrevet: ”Nr. 469. Sjæll. Missiver. 9. August 1672.” Brevet er bilag til Sjællandske Tegnelse, nr. 469 (se nr. 2).
4. Jørgen Bjelkes erklæring 3. juni 1672 i Mærlose på Sjælland følger rett etter Þormóðurs supplikk (nr. 3). Jón Eiríksson ga den ut etter samme

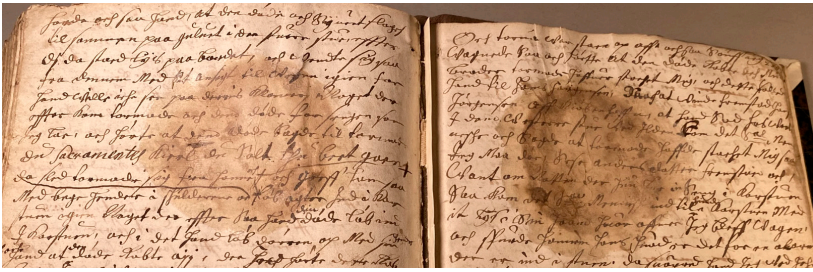

Fig. 4. Skade etter et rundt objekt; her bl. 258v–259r. (Rigsarkivet, København.)
Foto: Már Jónsson.

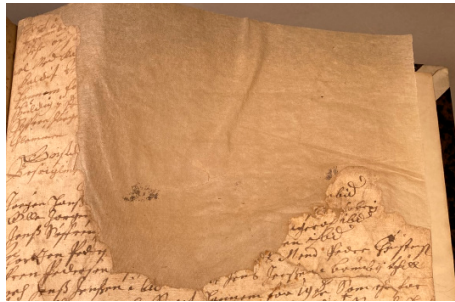

Fig. 5. Blad 269 hvor en stor del av teksten er borte. (Rigsarkivet, København.)
Foto: Már Jónsson.

dokument og kalte det ”en Gienpart i det Danske Cancellies Archiv” (1787: 133–134; 2009: 82–83).

- Kong Christian Vs befaling til høyesterett den 9. august 1672 er utgitt etter RA. Danske Kancelli C8E. Sjællandske Tegnelser 1672–1674, 174v–175r (nr. 469). Et likelydende utkast ligger med dokumentene omtalt her under nr. 2; se <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=19977002#268448,50767569>. Der tilføyes nedenfor datoen: ”Geheime Raads hr. Peter Griffenfelds ordre.” På baksiden gjentas det at saken sendes til høyesterett: ”469. M. Siel. Høyeste rettes bisiddere at erklere sig anlangende en drabsag som Tormoed Torfuesen skal hafue begaaet och til nødverge vil henføre. Hafn. d. 9. Aug. 72.” Dette bekreftet kongen med en stor ”R”. Jón Eiríksson henviser til ”Sjællandske Tegnelser for samme Aar i det Danske Canc. Archiv” og referer kun beslutningen: ”de skulde foretage og undersøge Sagen; dog at de ikke skulde fælde egentlig Døm deri, men allene give en Erklæring og Betænkning om dens rette Beskaffenhed; den endelige Afsigt forbeholdt hans Majestæt sig selv allene” (1787: 134; 2009: 83).

6. Høyesteretts votering den 21. september 1672 er utgitt etter RA. Høyesteret. Voteringsprotokol 1672 A, 187r, 189v–190r, og RA. Høyesteret. Voteringsprotokol 1672 B, 163v, 172r–172v. Saken forekommer ikke i rettens domprotokoll og dette års siste dom fant sted 9. november: RA. Høyesteret. Domprotokol 1672, 1148v–1279r.
7. Høyesteretts votering den 12. november 1672 er utgitt etter samme kilder som dokument nr. 6. Jón Eiríksson gjenga begge beslutninger i en parafrase av ”H.R. Protocollo Votorum 1672” og synes å ha benyttet det som her kalles A, når han sier: ”Cantzler Reetz, som voterede først, var af den Tanke, at Tørfesen skulde staae aabenbare Skrifte, og give til de Fattige 100 Rdlr. Det bifaldt de fleeste; allene med den Forandring, at Vinding fremmede, foruden det aabenbare Skriftemaal, paa Straf paa hans Formue, uden at nævne nogen Sum; og Rigets Admiral Bielke, den Tiid Befalingsmand over Island, vilde have ham tilfunden at give 500 Rdlr. til Qvæsthuesets Beste. Jørgen Fogh var den eeneste der voterede paa hans Liv” (1787: 135; 2009: 83–84).
8. Høyesterett til kong Christian V den 12. november 1672. Jón Eiríksson utga brevet etter ”Original i det Danske Canc. Archiv” (1787: 135–136; 2009: 84–85). Dokumentet er ikke funnet blant Kanselliets arkivalier; se <https://www.sa.dk/daisy/ng?id=638>. Jóns utgave blir derfor brukt her. De 300 riksdaler som blir nevnt må antas å være trykkfeil for 500, ettersom det tallet forekommer i voteringsprotokollen. Her blir dommernes fornavn tilføyd hvor kun forbokstaven står hos Jón – alle var kjente personer og kan spores i biografiske oppslagsverk.
9. Kongelig resolusjon den 22. november 1672. Jón Eiríksson utga den etter ”en Original-Copie tagen deraf ved Magnus Cuhman, Notarius Publ. i Kh. Brevet selv er dat. Khauns Slot 22 Nov. og parapheret af Griffenfeld” (1787: 137–138; 2009: 85). Jón forklarer ikke hvor dokumentet befinner seg og det er ikke blitt identifisert. Den eldste notarialprotokollen for København begynner i 1677; se <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17032749#134434,20967647>. Det kan tenkes at Jón brukte en kopi blant Árni Magnússons notater i AM 219 8vo, 67r–69r, som blir benyttet her. Tittelen tas fra Sjællandske registre, hvor resolusjonen har feil dato, nemlig 22. oktober. I den boken mangler det alle formaliteter slik at teksten går fra ”Giøre alle vitterligt” til ”Forbiudendis”: RA. Danske Kancelli C6D. Sjællandske Registre 1670–1672, 745r–v (nr. 329).

1. Birketingets behandling av saken

Samsø 13. desember 1671

[256v] Onsdagen dend 13. december anno 1671. Beseiglingsmand Hans Nielsen i Pellemark. De otte mend ehr

Mortten Jørgensen i Pellemark	Rasmus Pedersen ibid
Peder Pedersen ibid	Jørgen Søffrensen i Tranbjerg
Hans Ollesen ibid	Søffren Vellofsen i Permelille
Jens Jensen Brundby ibid	Jens Jensen i Ørby

[257r] Thommis Friis med kaldsmend Peder Kiempe och Peder Rasmussen i Onsbjerg hiemlet effter Recesen at haffue hid i rette kaldit her Loffter Josepsen prest aff Island, Thorffue Hogensen boendes till Horn i Holland, Syvert Asgertsen en schollesperson aff Island, Hans Jørgensen aff Kiøbenhaffn, ung Sesse Andersdatter aff Kiøbenhaffn, all loserende [257v] udi Staffens til Christen Pedersens for derris sandhed ved æd at afflegge, alt hvis dennem er bevisst angaaende det drab som udi bemeldte Staffins aff Tormoder Torffuesen er beganget paa affgangen Hans Pedersen Holbech kaldit om natten i mellem den 28. och 29. november nest forleden. Och forbemeldte Tormoder Torffuesen och varsel giffuet samme vinder at paahørre och om hand noget der i mod vil svarre.

Daa at vinde fremstoed her Loffter Josepsen at hand hørde effter han var til sengs at den døde, naffnlig Hans Pedersen, sagde til Tormoder Torffuesen: "Du sachremensche kerl du solt zu beht gaen." Hvor til Tormodr svarte: "Det er meget jeg maa iche vere i fred." Hørtte saa intet videre om dem, før end den døde och Syvert der kom i klameri sammen i den stoere stue, tomlet saa vit om at de falt offuer ham i sengen som hand laae, saa lagenet sambt hans schiortte bleff blodig. Men hvem aff dem der bløde visste hand iche. Den tid de schelles ad ved sengen sagde Syvert til den død bleff: "Min far hvi slor de mig?" Och noget der effter kom den som død bleff ned aff korstuen och sagde: "Jeg er ilde stuchen." Men sagde iche aff hvem. Videre visste hand iche i dend sag."

Fremstoed Torffue Hogensen at vant at hand om natten i mellem forbemeldte 28. och 29. november, som hand var gaaen til seng och souff lit, och i det han bleff vagt aff sin søffn, saa hand Tormoder, dend døde och Hans Jørgensen sidde for schorstensilden. [258r] Sagde saa til Tormodr: "Vil I lyde mig nogit saa kommer til sengs." Dog hand hørde ingen klameri i mellem dem. Bemeldte Tormoder lyde hannem ad, gich i seng til ham och lagde sig at soffue. I det samme bad hand Christen Pedersen at ville bringe

hannem it bechen for sengen. Da hand haffde bragt ham bechenet bad hand schulle fly ham en kande øl til sengen, och naar han det haffde giort at hand ville luche dørren, hvilchet hand och gjorde. En halff time der effter kom Syvert, bragte hannem dend begierte kande øl og drach hannem til paa sengen, hvilchen kande øl hand anammit aff hannem och bad ham gaa bort. En liiden stund der effter hørte hand et støed komb paa dend agter kammerdøren² effter som de laa i en lugt seng. Saa hørde hand der kom en person ind, och gich hell sagte i mørche. Kom saa til sengen och stach sine hender neden under hans kne och dyne i halmen. Der hand det fornam greff hand hannem offuer hans høire haand och spurde hannem: ”Hvad vil I her gjør?” Da svarred den samme hannem paa islandsk: ”Der som jeg nu ville kunde jeg mørre eder begge toe.” Och da hørde først paa sproget och tallen at det var Syvert Aschersen. I det samme bleff Tormodr vaagen och luchte den anden sengedør op ind til den stoere stue, och stig op aff sengen i sin underkler, och sagde: ”De vill myrde mig.” Løb saa ind i korstuen, hvor Sisse laa i en seng, och da hørde hand at Tormodr sagde ind i korstuen, at hand ville haffue sine kleder ti hand ville gaa ud och klage offuer den ulyche de ville gjørre hannem dermed. Da bad vertinden hannem med gode ord at hand ville gaa til sengs igien. Hørte saa iche denne viderre til Tormodr.

Mens i det samme [258v] hørde och saa hand, at den døde och Syvert sloges til sammen paa gulvet i den stoere stue, effter di da stoed lys paa bordet, och vendte sig saa fra dennem med sit ansigt til veggen igien for hand ville iche see paa derris klameri. Noget der effter kom Tormodr och den døde for sengen som jeg laae, och hørte at dend døde sagde til Tormod: ”Du sacramentes kierl du solt thu beet gaen”; och greff ham saa med begge hender i schuldrene. Da sled Tormodr sig fra hannem och løb agter ind³ i korstuen igien. Noget der effter saa hand den døde løb ind i korstuen, och i det hand løb dørren op med sin haand hørte hand at den døde robte ”Ajj”. Der jeg⁴ hørte dette rob klede jeg mig strax i min kleder. Imidlertid jeg iførde mig⁵ kom dend døde løbendis ud aff korstuen och satte sig paa forschalmelen ved schorstenen. Daa gich jeg til hannem och spurttte ham: ”Hvad schader Eder?” ”Ou, Tormoder haffuer stuchet mig ilde.” Hvor effter hand iche leffde om en stundlig tid eller toe.

Noch frembstoed Syvert och bekiende at hand bar den kande øl ind til

² *kammerdøren*: først skrevet *sengedøren*

³ *och greff ham [...] och løb agter ind*: først skrevet *Da sled Tormodr sig fra hannem och greff ham saa med begge hender i schuldrene och løb agter ind*

⁴ *jeg*: først skrevet *han*

⁵ *jeg iførde mig*: først skrevet *han sig iførde*

Tormoder som bleff begieret och gich saa ud fra ham i hans seng igien, och gich saa ud i storstuen och satte mig paa benchen, hvor da den døde kom til mig och vil haffue mig til sengs, och det vilde jeg⁶ iche, fordi jeg var red for Tormoder der hand stoed op aff sengen. Saa slog den døde mig der och falt om paa sengen som presten i laae. Daa bad jeg den døde faa vere til freds, och der med schillest vi ad och saa gich jeg til sengs och lagde mig⁷ i den seng som Tormoder [259r] och Torve var staaen op aff och saa souff jeg. Vaagnede saa och hørte at den døde rogte: "Ach min broder Tormodr haffuer stuchet mig." Och dette talled hand til Hans Jørgensen.

Noch at vinde fremstoed Hans Jørgensen aff Kiøbenhaffn, at hand sad hos verten i den vesterre stue ved ilden. Kom det salig mennesche och sagde at Tormodr haffde "stuchet mig saa jeg maa døe".

Sesse Andersdatter fremstoed och vant, om natten der hun laae i en seng i korstuen saa kom det salig mennische ind til hinde i korstuen med it lys i sin haand, hvor offuer jeg bleff vaagen och spurde hannem: "Hans, hvad er det for en alarm der er ind i stuen?" Da svarred hand: "Jeg ved iche meget der aff, jeg vil gaa der ind." Och som hand gich ind i stuen hørte jeg at Tormodr sagde: "Hans min kære broder her vil de formyre mig." Saa svarred den døde: "Det schal Gud forbyde saa lenge jeg er her." Ydermeere sagde den døde: "Gaar Syvert iche hen at legge sig da schal jeg giffue ham it paar ørefigen." Der disse ord var sagt kom Tormoder ind i korstuen som jeg laae och rogte paa kvinden i huset: "Min hierte moer, giff mig mine kleder, jeg vil gaa ud, de ville formørre mig." Saa svared konen: "Min ven bliffuer inde i afften, I er fremmed och ved iche hvor I schal gaa." Saa svartte Tormodr hende igien: "Jeg vil haffue min kleer, jeg vil endelig gaa ud." Saa flyde hun ham sin kleer, saa gich hand ind at den stoere stue igien ochsaa. [259v] Da sagde Hans Pedersen:⁸ "Vel min herre, ville I lyde os ad i afften och gaa til seng?" "Hvad siger I", sagde Tormodr til den døde,⁹ "har du behoff at bede mig gaa i seng? Jeg ved vel jeg schal gaa i seng." Hvor til dend døde svarred: "Vel min herre saa raader I selff." Der effter kom Tormoder agter ind i korstuen och stoserrede paa gulvet. Saa kom det salig mennesche ind i korstuen til Tormoder och sagde: "Vel min herre, vil I dog gaa til sengs?" Da svarred Tormodr hannem igien: "Vilt de formyrde mig?" Der med stach Tormodr Hans Pedersen¹⁰ med hans korde som hand haffde i sin haand ved

⁶ jeg: først skrevet *han*

⁷ og lagde mig: her følger overstreket *hos prest*

⁸ Da sagde Hans Pedersen: her mangler noe etter sideskille og dette er konjektur

⁹ den døde: først skrevet *bannem*

¹⁰ Hans Pedersen: først skrevet *den som døe*

sin side. Da robte den døde och sagde: ”Tormodr haffuer stuchet mig at jeg maa dø.” Och visste ei viderre i dend sag at vinde.

Der efter frembstoed Christen Pedersen effter Tormoders begiering och egen tilbydelse,¹¹ och vant at hand sad i den vester stue. Da hørtte jeg at der var nogen alarm, saa gich jeg ind til dem. Daa laa Syvert och den som død bleff offuer prestens seng. Saa spurtte jeg hvor det var med dem, om de ville iche verre til freds. Saa reiste de dem aff sengen igien och der med schelles de ad. Saa bad presten jeg schulle lade hannem ligge paa en bench, saa bad jeg hannem at hand schulle ligge stille. Da sagde han lagenen var blodig, och bad ham vende ham dend. Saa vendte jeg ham dend, saa bleff hand liggendis och der med bleff de to til [260r] freds. Saa gich jeg ind ad den vester stue igien och sat mig ved schorstenen och vilde varme mig før jeg ville gaa til sengs. Saa hørte jeg iche videre end dend som bleff død bad jeg ville hente badschieren till hannem saa ville hand giffue hannem 1 rixdaler, och visste ei videre i dend sag.

Dernest fremstoed hans hustru Johanne Jørgensdatter i lige maade effter Tormoders begiering, och effter afflagde æd vant at dend tid Tormodr Torffuesen och de som varre i følgeschab med hannem kom ind om dagen da var hand med dem alle och de med hin anden, det jeg iche andet fornam, gode venner och haffde ingen uenighed dem i mellem. Siden gich hand til sin seng saa ingen var ope uden Syvert allene. Men Hans Jørgensen var i en anden stue hos min mand at tørre sin kleder. Ungefer ved midnatstide spranch Tormodr i hans blotte underkleder hastig aff sin seng och slog den dør op paa sengen som vender ind ad stuen til, hvilche och til forn der hand laae i sengen var tillugt. Da robte hand, hand iche ville lade sig myrde. I det samme kom Syverdt i giennem den bagdør fra den mørche gang som var paa dend anden side ved de dørre bag sengen och reff Tormod i haarrit. Men Tormod sagde hand iche vil haffue med ham at bestelle och hverchen slog ham eller talde ham ilde til. Der effter kom salig Hans Pedersen i sin underkleder til Tormodr och spurde hvad der var paa ferde. Men Tormod sagde: ”De ville mørre mig.” Daa bad baade jeg och salig Hans Pedersen Tormoder [260v] hand ville gaa til sengs. Mens hand robte paa sin kleder sagde hand: ”Vil gaa ud.” Da spurde jeg hvad hand ville giøre ude, hand var her fremit. Robte hand altid paa klederne, hand ville iche lade sig myrde. Men dend som er død formened ham baade klederne och ligesaa at gaa ud, och der Tormod fordrede klederne sagde dend døde ”hvad schersen”

¹¹ *effter Tormoders begiering och egen tilbydelse: først skrevet effter egen tilbydelse och Tormoders tilladelse*

och talde ham til paa tysk med mange ord som jeg iche kunde forstaa viderre end hand var vred. Och der Tormod iche ville lade sig tvinge til seng, tog hand Tormod i agselen och sagde: "Du sacramensch kierl du solt tu beet gaen." Nogle gange falt Syvert paa Tormod men Tormod slog ham iche igien men sagde: "Det er meget jeg maa iche haffue fred och gjør da ingen nogett." Løb saa der med i hans blotte underkleder ind i it andet kammer, hvor det kvindfolch Sesse laa. Da bad jeg hun ville staa op aff sengen och lade ham ligge der, mens hun ville iche. Siden bar jeg hannem hans tøj effter hans anfordring ind i kammerit. Strax tog hand sin kiouel paa uden offuer underbogserne, gich siden aff kammerit och tog sin bougser paa som laa under hans hoffuetpude, och der hand gich ind i kammerit igien begiertte hand at motte bliffue der alleene och ingen at komme ind til hannem, hvilchet jeg hannem och bevilget och lugte dørren effter [261r] hans begiering, der hand ville <vere> adschild fra Syverdt. Och er de begge gerodet i stor slagsmaall indbyrdis de tou, saa de støtte den ene schyffue til side och ferdis offuer stuen med stor iffuer, och der de schellist ad var salig Hans blodig och it saar i panden. Da gich hand ind i kammerrit der Tormodr haffde sig for freds schyld forføiet, endog jeg formente hannem att gaa der ind, da formotte jeg det iche. Fornam dog noch hand var heel vred men jeg iche visste hvem det angich. Der Tormodr fornam en at verre ved dørren robte hand at "hand vill mørre mig" och løb der offuer effter sin degen och stach til ham ved dørren. Daa kunde salig Hans letteligen gaaed ud ti Tormod løb baglens fra ham och søgte ham iche. Men salig Hans løb ind paa ham ¹²<och> ville iche slippe ham. Da fornam jeg Tormod var bange hand schulle bliffue offuerveldet. I det samme gich jeg ud och den anden strags som bleff død och ville at hand kand faa baschieren, hvilchet min mand strags effterkom.

Om morgenen haffuer min datter, et barn paa 10 aar, fundet tvende kniffue med sort schafft i scheden lagt paa en steen i en mørch vra [krog], bag ved sengen ved hoffuedet som Tormodr och Torffue laa. Men sengen er med dør paa begge sider. Samme morgen klagede Tormodr for det crusifix hand haffde paa hans bryst at det var bort reffuen och viste os hans schiortte och nattroeje begge reffne, hvor for hand gaff baade Syvert och den døde schyld. [261v] Nu i mandags fant jeg crusifixet men iche baandet i det kammer som Tormodr for freds schyld sig haffde henføiet. Saa meget er mig vitterligt at Tormod søgte fred al dend afften och ingen haffde hand gjort schade moet hand at haffue faaet fred. De kniffuer som dette vinde

¹² løb ind paa ham: skrevet ovenfor linjen

ommelder bleff for retten fremvist, hvor aff den ene kniff bevises med Hans Jørgensen at den var dend dødes.

Thommis Friis tilspurde alle forskrevne vinder om dennem noget videre i denne sag var bevisst, saa vel som och Tormodr Torffuesen om hand i mod disse førte vinder noget haffuer at pretendere eller dem eller derris gjorde vinde noget at beschylde. Vinderne svared samdregtlig nei. Tormodr der effter tilspurde vertinden om der var nogen fleere kleder end den ene seng Sesse laa i, hvor til hun svarede nei. Saa och om dend døde iche var i hans underkleder der hand kom aff korstuen, hvor til hun svared ja, hvilchet och Torbe bejaede. For det tredie hvor dend døde bad hende søge sine bougser och tage hvis penge der var at lade begraffue ham for. Da svartte hand at de ligger i sengen under hoffuedpuden i den seng der Sesse laa, hvilchet hun och gjorde, toeg bougserne huor udi fantes 9 slettedaler och 20 schilling, som bleff taldt udi prestens och pigens nerversel, hvilchet bleff stadfestet ei fleere penge att haffue [262r] verret end 9 slettedaler 20 schilling. Tormodr beschylde¹³ och forregaff att Sesse haffde affund med hannem och er hans uven. Derfor formener hand at hindes vinde iche kand staa for fulde. Tormodr tilspurde Torffue om hand iche haffde fornumit at der var tuist i mellem dem under veis siden de schelles fra skibet, da svarred hand at han sagde e[en] gan[g]¹⁴ Tormodr scheldet hende for en horre, hvilchet hun berettet for hannem men hand det iche selff hørtte, hvilchet hun benegter iche at verre sant.

Thommis Friis tilspurde Tormodr anden gang om hand fleere aff vinderne ved at beschylde, hvor til hand svarred: ”Ingen undtagen Syverdt Aschesen som er aarsag til all dend ulyche som scheed er.” Dernest tilspurd om hand agter nogen vinde meere udi denne sag at førre hannem til nogen behielpning, svarred han: ”Nei, iche paa denne tid.”

Tormodr begierte aff ridefougden Thommis Friis at hand paa øffrighedens veigne ville lade anholde och forbyde Syverdt Aschesen sig her fra stedet at begiffue førend hand bud fra Kiøbenhaffn kand bekomme, hvilche och Thommis Friis hannem och tilstede. Her effter begieret Thommis Friis it fuld thingsvinde och Tormoder¹⁵ en gienpart der aff.

¹³ *beschylde*: først skrevet *tilspurde*

¹⁴ *e[en] gan[g]*: ovenfor linjen og noe beskadiget

¹⁵ *och Tormodr*: først skrevet *begierret och Tormodr*

17. januar 1672

[265r] Onsdagen dend 17. januari anno 1672. Beseiglingsmand Jens Rasmussen i Tønderop. De otte mend ehre

Jørgen Pedersen i Tønderop	Jørgen Jensen i Selsinggaard
Mortten Pedersen ibid	Olle Jørgensen ibid
Erich Pedersen ibid	Jens Søffrensen ibid
Thomis Nielsen i Agerop ¹⁶	Niels Jørgensen i Harmark ¹⁷

[265v] Thommis Friis med kaldsmend Peder Kiempe och Peder Rasmusen i Onsbjerg som hiemled med æd och opragte finger effter Recesen att haffue med en schrifftelige kaldsseddel lovlige til i dag hid i rette kaldet velagt mand Torvmod Torffuesen som er arresterrit udi Staffens. Disligeste och velsignede Peder Pedersen, Michel Nielsen och Rasmus Jørgensen i Tofftebjerg, och lyder kaldsseddelet ord effter andet som følger: Lader jeg underschreffne [266r] paa min velbaarne husbonde dette landts fautor [hans] Exelentz Jørgen Bielches veigne her med ved effter[schreffne] kaldsmend lovlig kald och varsel, giffue Eder Tormod [Torffuesen] til Samsøe bircheting at møde och der dom at lide for [det drab] som I paa en Eders medfølger hid til landet, Hans Peder[sen Hol]bech kaldet, udi Staffns om natten i mellem den [28.] och 29. november sidst affviggt begangit haffuer, effter forleden dend 13. december til tinget ført vidnisbyrds formelding, [og] med Eder behag[000000] hvis I ved Eder til klagen beschiche och sagens [behandl]ing komme kand. I lige maade kaldes och her med I [fire varsl]esmend som ere Olle Nielsen, Peder Pedersen, Michel Nielsen og Rasmus Jørgensen, alle i Tofftebjerg, som bleff udtagne och befallit dend døde at siune, hvorledes hand beschadigit fanttes, for eders beschichelse och forretning inden tinge ved æd at afflegge, hvor i mod och I for Tormod och kaldis, om I mod dens forretnings affsigelse kand haffue noget at pretendere eller sige.

Datum Thorup dend 8. januari 1672

Thommis Friis

Dette varsel er mig forkyndiget. Begierer der i mod til samme tid maatte giffues varsel til min vertinde iche sist til nogle posters forklaring och viderre opliusning aff hindes proff. Item til Sivert at svarre og testifisere i hvis hand ydermeere bliffuer tilspurt aff Tormod Torfuesen.

¹⁶ *Thomis Nielsen i Agerop*: først skrevet *Hans Pedersen ibid*

¹⁷ *Niels Jørgensen i Harmark*: først er skrevet og streket over *Jørgen Morttensen i Tønderup* og *Peder Pedersen i Tofftebjerg*

2. Viborg landstings dom

24. april 1672

Affsigten aff Wiborrig landstings domb aff 24. april.

Da effter thiltale, giensvar och denne sags leilighed. Endog det siunis iche at kunde benegtis at Thormoed Torffuedsen jo haffuer giffuet Hans Pedersen i det mindste it aff de sting hand i liffuet haffde, aff hvilche sting hand siden schall være døed bleffuen, saa vit aff de fremblagde bevisligheder slutthis kand, och aff samme bevisligheder iche saa fuldkommeligen slutthis kand, at denne Thormod Thorffuedsens ulycheligh handell med Hans Pedersen kand egentlig thill nødverge henførís. Iche dissmindre, effterdi saa det aff den affdøde Hans Pedersens papiir ehrfarís at hand haffuer været it sellomt mennische med dieffuels konster och andet ondt thøy behaftet, saa Thormod Torffuedsøn, som i ingen maader haffuer søgt Hans Pedersens liff eller ulyche, mens i hierttens bængstelse, da den anden Islender Sigvart Aschesen kom i mørch och mollem thill sengen och sagde, der hand fornam den ene var vaagen, hand kunde myrt dem begge thoe i sengen. I hvilchen forretning om den døde Hans Pedersen haffuer hafft nogen aaraad med Siffuert Aschesen siunis heel ventheligt, effterdi den dødis kniff thillige med en andens kniff som ingen vilde kiende sig ved bleff funden der ved sengen. Och aff saadan redsell och frøcht for at vorde myrt haffde Thormod Torffuesen stoer aarsag at frygte for at legge sig neder igien at soffue, da Hans Pedersen som siden døed bleff ham der thill vilde tvinge. Och ei andet der forre kand seis end at Thormod Torffuesen intet haffuer søgt andet end tryghed och sicherhed och sit liffs frelse i den anden stue som hand med kvindens thilladelse var indkommen udi. Mens Hans Pedersen vilde endelig med magt ind i samme stue, hvor da Thormod Torffuedsen saa vidt seis kand for foromrørde frygt och bængstelses schyld till sit liffs frelse gaff Hans Pedersøn foromrørte sting. Da seis iche effter slig omstendigheder birchefogedens domb at kunde følgis eller der effter execution at stedis førend sagen hans Kongelig Mayestæt allerunderdanigst vorder forredragit thill hans Kongelig Mayestæts videre allernaadigste villies och befalings fyldestgiørrelse. In cujus rei testimonium sigilla nostra præsentibus inferius impressa. [Til vitne om dette trykker vi våre segl her nedenfor.]

3. Þormóður Torfasons supplikk til kongen

Samsø 1. mai 1672

Allernaadigste Arfvekonning

Udi dybeste underdanigheed er jeg blefuen foraarsaget Eders Kongelig Mayestæt min store ulyche at forredrage, i det jeg forleden høst kom fra Holland med it skib, som forulychedis paa Jydlands land ved Skauven, saa jeg och andre paa skibet miste alt hvis vii hafde. Och siden som jeg med andre fleere var i stoer storm paa vandet i mellem Jydland och dette, kom vii hid til landet, och ei hafde edet eller druchet i toe dags tiid, udi een bye heder Stauffuns, hvor vii hastig aad och druch, gich saa strax om afftenen til seng. Noget der effter ud paa natten kom een Iislender ved naufn Sivert Asgensøn i mørchet och sagde ”nu kunde jeg myrde eder begge toe om jeg vilde.” Saa vechte Torfue Iislænder, som laa hoes mig i sengen, mig op, och sagde ”hand vill myrde os”, som jeg och hørte. Da sprang jeg af sengen och raabte høyt, at de vilde myrde mig, hvor bemeldte Sifuert strax toeg mig i haaret. Saa reff jeg mig fra hannem, och i det samme kom salig Hans Holbech ud af hans sengecammer, och spurte hvad der var paa færde, och der jeg klagede mig at de ville myrde mig, bad hand jeg vilde gaae til sengs, hvilchet jeg och gjorde. Da kom Sifuert igjen och reff mig i haared op af sengen, saa kom Hans Holbech och sagde: ”Du sacremensche kerel, du solt zu beth gehen”, och toeg mig fatt i skulderne, saa baade ullen nattroien och skiorten blef refuen i tue paa mig. Dermed sprang jeg fra dem i et andet cammer i min blotte underklæder, och sagde: ”Det er meget jeg maa iche hafue freed, och gjør dog ingen noget.” Bad saa kvinden i huuset jeg maatte blifue der, och hun ville luche dørren at ingen schulle komme ind til mig, som hun och gjorde, och gich ud fra mig. Dermed lagde jeg min kaarde paa bordet och meente jeg var sicher. Mens som jeg strax effter hørte at der var stoer bulder der uden for, och begyntis at brydis paa dørren paa cammeret hvor jeg var inde, och fornam nogen trengte kvinden fra dørren, och vilde ind paa mig, sprang jeg strax til kaarden som laa paa bordet och vendte mig i mod dørren. I det samme sprang offtbemeldte Hans Holbech ind ad dørren, och fich skade, af dend frygt jeg hafde for gevalt at blifue myrt, som aff vidnisbiurdene i dommen kand erfaris. Med videre tegn til ulyche at gjøre paa mig er der funden toe knifue bag sengen, paa dend sted som Sifuert kom ind til mig, och sagde hand kunde myrde os. Jeg kand protestere for Gud och god samvittigheed, at jeg iche hafuer haftt *animum occidendi*, mens alleene til at befrie mig, i det det salige mennische saa hastig och uformodentlig trenget ind paa mig. Saa indflyer jeg til Eders

Kongelig Mayestæt med allerunderdanigste bøn och begiering, at Eders Kongelig Mayestæt saadan min store ulyche, vaade och nødverge verch ville tage i naadigste consideration, och for Guds schyld af kongelig clementz och naade mig perdonere och lade stille paa fri foed. Saadan kongelig naade vil Gud allermegtigste belønne och jeg i mine bønner viide dagligen at anholde att Gud ville Eders Kongelig Mayestæt fra ald ulyche och schade bevare.

Samsøe d. 1. may anno 1672.

Forblifuer Eders Kongelig Mayestæts
 allerunderdanigste arfue undersaatte
 och tienere
 Thormoed Torfueson

4. Jørgen Bjelkes erklæring

Mærlose 3. juni 1672

Efttersom efftermohlsmand ei er fundet, saa hafuer jeg paa Eders Kongelig Mayestæts och rettens vegne ladet strengeligen examinere och procedere i denne drabssag, och der effter self befundet at supplicanten af vaade, och ei forsetteligen, hafuer begaaen drabet, i det hand hafde retererit sig fra selschabet, effter at hafue faaen hug och slag, ind udi it andet cammer, och bedet vertinden for Guds schyld at hun ei ville lade nogen komme ind til ham, saa och sagt til hende: "Hvi lucher I dørren saa offte op, och gaar ind och ud, vil I føre ulyche paa mig?" Imidlertid trengde dend som faldt kvinden fra dørren och kom ind paa supplicanten, som siunis da i angst och frøgt for ofuerfald, stach til och gjorde drabet, hvilchet alt ei saa klart er kommen i processen och i birchefougdens domb blefuen indført, som landsdommerne i deris domb med videre hafuer observerit. Hvorfore det var at ønsche, at forbemeldte supplicant aff Kongelig naade och mischund maatte bliffue perdonerit och stillet paa fri foede igjen.

Datum Mierløse dend 3. junii anno 1672.

Eders Kongelig Mayestæts
 allerunderdanigste troe tienere
 Jørgen Bielcke

5. Kong Christian V til høyesterett

København 9. august 1672

Høyeste rettis besiddere at erklære sig
anlangende en drabsag som Tormoed
Torfuesen schall hafve begaaed og till
nødverge vill henføre.
469.

C5.

V.S.G.T. Hvad Tormoed Torffuesen for oss allerunderdanigst hafver ladet andrage anlangende et drab, som hand till nødverge vill henføre, kand I af hosføyede hans allerunderdanigste supplication med oss elskelig voris General Lieutenant her Jørgen Bielkis paaskriff, samt andre till sagens opliusning behørige documenter og allerede affsagde domme fuldkommeligere see og fornemme. Thi er Voris allernaadigste villie og befaling, at I effter sagens vel ofverveiede beskaffenhed oss Eders allerunderdanigste erklering og betenchende derom till viidere Voris allernaadigste resolution med forderligste tillstiller. Dermed etc.

Hafn. d. 9. august 1672

6. Høyesteretts votering

København 21. september 1672

A.

21. september bleff effter hans Kongelig Mayestæts befaling forretagit og examinerit dend sag anlangende det drab som Tormod Tormodsen aff nødverge paa en person paa Samsøe skal haffue begangit.

B.

Den 21. september bleff effter Hans Mayestæts befaling forretaget dend sag anlangende det drab som Tormud Tormudsen paa Samsøe skall haffve giort paa en anden person som brød døren og med gevalt vilde ind i cammerset till Tormud.

7. Høyesteretts votering

København 12. november 1672

A.

Den 12. november bleff atter effter Kongelig Mayestæts allernaadigst befaling examineret og forhøret de documenter som vare udi dend sag anlangende det drab som Tormud Tormudsen Islænder paa Hans Holbech paa Samsøe skall haffve giort af vaade.

Vota.

Her canceler Reetz at det var best at hand stod aabenbare skriffit og gaff 100 rdr. till de fattige.

Her rigens admiral at hand maatte giffve 500 rdr. till Qvæsthuset.

Her Henrik Rantzov som her canceler.

Her Otte Paauisk idem.

Præsidenten idem.

Winding at hand stod aabenbare skriffit og bleff straffet effter sin formue.

Jens Lassen idem.

Finche idem cum domino cancelario.

Bullich idem.

Jørgen Foeg at hand burde at miste liffvet.

Peder Pedersen Lerche, Seckman, idem cum domino cancelario.

B.

Den 12. november. Bleff effter kongelig befaling voteret om ett drab som Thormod Islender paa Samsøe schall haffue begaaett paa en anden person, hvor om de i højesterett er befalett att giffue deris erklæring og betenkende till videre Kongelig Mayestæts resolution.

Vota.

Cancellær Reetz. Seest mig som att frøchten har foraarsachett dette drab, och iche har verrett *animus occidendi*. Att hand derfor burde giffue et hundrede rigsdaler till de fattige og staae aabenbare schriffit.

Her Henrik Bielche. Frygt og druchenschab har foraarsagett den uløche, hvorfor att hand burde giffue 500 rigsdaler till Qvæsthuset.

Her Henrik Rantzow,¹⁹ her Otto Povisch, ligesom her canceller.

Præsident Resen. Seer iche att der har veret *animus occidendi*, derfor att pardonneris paa liffuet, staae aabenbare schriffit og gaff en summa penge.

Winding. Effter landsbrug kand det iche kiendes till nødverge, men som

¹⁹ Rantzow: rettet her for Bielche

hand ingen ond forsett har hafft (det bevises) att giøre den onde gierning, men aff frøcht har drebt, da att staa aabenbare schriff og straffes effter som hans midler og formue er till.

Jens Lassen. Som Winding.

Fincke. Ligesom canceller og att giffue en anseelig sum penge.

Bulliche. Ligesom Fincke.

Fogh. Hand har drebt sagesløs mand og burde lide paa sit lifff, effterdi den andre haffde ingen verger.

Lerche, Seckman. Ligesom canceller.

8. Høyesteretts innstilling til kongen

København 12. november 1672

Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Til at efterkomme i allerstørste og hørsommeligste underdanighed Eders Kongelig Majestæts allernaadigste befaling angaaende et drab, som en person ved navn Tormund Torfvesøn haver begaaet, og han efter sin til Eders Kongelig Majestæt indgivne allerunderdanigste supplications indhold til nødværge vil henføre, indstilles til Eders Kongelig Majestæts allernaadigste videre resolution, efterfølgende vores allerunderdanigste betænkende.

Uanseet det af de vidnesbyrd, som i denne sag ført er, noksom sees at Tormund Torfvesøn haver givet Hans Pedersen det saar han er død af, og at saadan hans gierning og ikke for nødværge efter loven kan holdes; ikke desmindre, efterdi det sees af acterne, at bemeldte Tormund ikke haver havt *animum occidendi*, men langt meere søgt fred, saa den gierning han begaaet haver er skeet af frygt, uden nogen foregaaende fattet vredelig forsæt i mod den døde, eragte vi allerunderdanigst for haardt at være, at Tormund Torfvesøn paa livet derfor skulde straffes, og at hans misgierning med aabenbare skriftemaal og hundrede rigsdalers mulct til hvem Eders Kongelig Majestæt den vil forunde, kunde afsones.

Eders Kongelig Majestæts
allerunderdanigste og troeplygtigste tienere:

Af Høiesteret 12. november 1672.

Peder Reetz.

Henrik Bielcke, dog min underdanigste meening er, at Tormoder til Qvæsthuuset skulde give 300 rixdaler.

Henrik Rantzow.

Otto Povisch.

Peder Resen.
 Erasmus Vinding.
 Jens Lassen.
 Thomas Finche.
 Titus Bulche (ellers Bullich).
 Cornelius Pederson Lercke.
 Baltzer Seckman.

9. Kongelig resolusjon

København 22. november 1672

Tormund Torffveson fih
 fredsbreff for en drabsag.
 Nr. 329

Vii Christian dend femte af Guds naade, konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmersken, grefve udi Oldenborg og Delmenhorst. Giøre alle vitterligt, at efftersom Vi af dend allerunderdanigste erklering og betenchende, som vi forhen allernaadigst havde anbefallet voris høiesteret, allerunderdanigst til os at indgifve, om dend ulyckelig gierning som Tormund Torfvensen paa een Hans Pedersen begaaet haver, allernaadigst fornemmer at samme dødsdrag af frygt og uden nogen foregaaende fatted vredelig forset skal være skeet. Da efter saadan beskaffenhed haver vi af synderlig kongelig naade og mildhed bemelte misgiernings paafølgende straf did hen formildet, at hand der for paa livet at straffis denne gang maa være forskaanit, og for ald videre tiltale dend sag angaaende befriet, naar hand dog saadan sin mishandling og forseelse med aabenbare skriftemaal og hundrede rixdalers mulct, som til Hellig Geistis kiercke her i voris kongelig residentz stad Kiøbenhafn skal udgavis og anvendis, faar afsøhnet.²⁰ Forbiudendis alle og eenhver her i mod efter som forskrevit staa at hindre eller udi nogen maade forfang at giøre, under vor hyldest og naade.

Givet paa vort slot Kiøbenhafn dend 22. novembris anno 1672.

Under vort signet

Christian

(Loc. Sig. Reg.)

/ P. Griffenfeld

²⁰ *faar affsonet*: her har brevboken *tilforn for afsonet*

In fidem veræ copix cum suo mihi exhibitio sigillato et subscripto originale regio verbo, tenus concordantis, subscripsi et signavi rogatus.

Sacræ Regiæ Majestatis Daniæ Norvegiæ Notarius Publicus
Magnus Cuhman

Extract af en copie, vidimeret af Magnus Cuhman, notarius publicus í Kiøbenhavn. Christianus qvintus pardonnerer Thormod Torvesen for det drab hand hafde begaet paa en ved navn Hans Pedersen, dog at hand skal staae aabenbare skrifte og give hundrede rdr. til Hellig Geistis kirke i Kiøbenhavn. Datum Kiøbenhavn 22. novembris anno 1672.

Bibliografi

Manuskripter

Rigsarkivet, København (RA)

Danske Kancelli

C6D. Sjællandske Registre 1670–1672: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=19981252#272310,51919633>

C8E. Sjællandske Tegnelser 1672–1674: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=19976994#268372,50725168>

C9, 28. Koncepter og indlæg til Sjællandske Tegnelser, nr. 251–500: Mars–August 1672: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=19977002#268447,50766551>

Højesteret

Domprotokol 1672: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=21606274#403519,74662827>

Voteringsprotokol 1672 A: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=21591161#415030,76442624>

Voteringsprotokol 1672 B: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=21591161#415031,76442827>

Samsø Birk

Tingbog 1667–1672: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=20651591#316022,64825774>

Tingbog 1672–1681: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=20651591#316023,64826039>

Arnarnagnæanske Samling, København

AM 219 8vo. Árni Magnússon's samlinger til Þormóður Torfason's biografi, <https://sprogsamlinger.ku.dk/q.php?p=ds/hjem/mapper/15303>

Trykt litteratur

- Adamsen, Christian, 1995: "Stavns Fjord i jernalder og middelalder." I: Hanne H. Hansen og Bent Aaby (red.), *Stavns Fjord – et natur- og kulturbistorisk forskningsområde på Samsø*. København: Carlsbergfondet og Nationalmuseet. S. 60–96.
- Andersen, John Roth, 1981: *Der ligger en ø – Samsø*. Tranebjerg: Flemming Andersens Boghandel.
- Bergsveinn Birgisson, 2020: *Mannen fra middelalderen. Historikeren og morderen Tormod Torfæus*. Bergen: Vigmstad & Bjørke.
- Bergsveinn Birgisson, 2022: *Þormóður Torfason. Daðamaður og dáður sagnaritari*. Oversatt av Vésteinn Ólason. Reykjavík: Bjartur.
- Berntsen, Arent, 1656: *Danmarkis oc Norgis Fructbar Herlighed*. København: Jørgen Holst. https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2015111829007
- Bricka, C.F. (red.), 1887–1905: *Dansk biografisk Lexikon*. 19 bind. København: Gyldendalske Boghandels Forlag. <https://runeberg.org/dbl/>
- Danneskiöld-Samsøe, Jakob, 2005: "Patron og klient i 1600-tallets Europa." I: *Fortid og Nutid*: 163–191. <https://tidsskrift.dk/fortidognutid/article/view/75171>
- Etting, Vivian, 2018a: "Samsøs middelalderhistorie – De skriftlige kilder til øens historie." I: Vivian Etting (red.), *Borgene på Samsø. En arkæologisk jagt på historien bag øens fem middelalderborge*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. S. 23–42.
- Etting, Vivian, 2018b: "De ældre beskrivelser af Samsø. Om 1600- og 1700-tallets topografiske værker og de ældre berejsninger og undersøgelser." I: Vivian Etting (red.), *Borgene på Samsø. En arkæologisk jagt på historien bag øens fem middelalderborge*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. S. 53–60.
- Finnur Jónsson, 1775: *Historia Ecclesiastica Islandiæ* III. København: Gerhard Giese. <https://baekur.is/bok/986dae57-33cb-4e98-b1c9-f69384370d27>
- Finnur Jónsson (utg.), 1930: *Árni Magnússon's levned og skrifter*. Tó bind. København: Gyldendal.
- Fridericia, Julius Albert, 1890: "Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17de Aarhundrede." I: *Historisk Tidsskrift* 6. række 2: 469–620. <https://tidsskrift.dk/historisktidsskrift/article/view/54508>
- Hahnemann, Steffen, 2017: *Tormoder Torfæus på Samsø 1671–1672. I arrest for drab*. København: Books on Demand (digital utgave, e-pub).
- Halldór Hermannsson, 1954: "Þormóður Torfason." I: *Skírnir* 128: 65–94. <https://timarit.is/gegnir/991004597259706886>
- Janus Jónsson, 1903: "Þormóður sagnaritari Torfason (Thormodus Torfæus)." I: *Timarit Hins íslenska bókmentafélags* 24: 71–84. <https://timarit.is/gegnir/991005009769706886>

- Johannessen, Knut, 2007: *Den glemte skriften. Gotisk håndskrift i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jón Eiríksson, 1786, 1787: "Thormod Thorfesens Biographie." I: *Minerva* II: 5. Hæfte (november 1786), 527–546; 6. Hæfte (desember 1786), 659–686; 7. Hæfte (januar 1787), 1–36; 8. Hæfte (februar 1787), 113–141; 9. Hæfte (mars 1787), 265–307.
- Jón Eiríksson, 2009: *Tormod Torfæus. Levnetsbeskrivelse*. Stavanger: Saga-Bok.
- Jørgensen, Jon Gunnar, 2008: "Tormod Torfæus og det fantastiske i sagalitteraturen." I: *Historisk tidsskrift* 87: 475–490. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2008-03-06>
- Knudsen, Hans, 1944: "De danske Raadstueprotokoller og Tingbøger." I: *Fortid og Nutid*: 73–90. <https://tidsskrift.dk/fortidognutid/article/view/116439>
- Kålund, Kristian (red.), 1900: *Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i det store kongelige bibliotek og i universitetsbiblioteket*. København: Gyldendal. <https://baekur.is/bok/476c9523-7c85-4b44-b128-d0ae22f11a99>
- Kålund, Kristian (utg.), 1916: *Arne Magnusson. Brevveksling med Torfæus (Þormóður Torfason)*. København: Gyldendal. <https://archive.org/details/brevvekslingmedt00rnim>
- Mauland, Torkell, 1913: "Tormod Torveson." I: *Syn og Segn* 19: 113–125, 209–220.
- Már Jónsson, 1998: *Árni Magnússon. Ævisaga*. Reykjavík: Mál og menning.
- Már Jónsson (utg.), 2021a: *Galdur og guðlast á 17. öld*. To bind. Reykjavík: Sögufélag.
- Már Jónsson, 2021b: "Bergsveinn Birgisson, Mannen fra middelalderen. Historikeren og morderen Tormod Torfæus. Vigmostad & Bjørke. Björgvin 2020." I: *Saga* 59, 1: 304–311.
- Netterstrøm, Jeppe Büchert, 2017: "Criminalization of homicide in early modern Denmark (16th–17th Centuries)." I: *Scandinavian Journal of History* 42, 4: 459–475.
- Nyerup, Rasmus, 1812: "Historisk-antiquarisk Beskrivelse over Øen Samsø indtil Aaret 1675. Anden afdeling." I: *Antiquariske Annaler* 1, 2: 200–246. <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10451338>
- Nymark, Lis og Andreas Nymark, 2018: "Beskrivelse av Samsø – topografi og bebyggelse." I: Vivian Etting (red.), *Borgene på Samsø. En arkæologisk jagt på historien bag øens fem middelalderborge*. Odense: Syddansk Universitetsforlag. S. 11–22.
- Olden-Jørgensen, Sebastian, 1997: "At vi maa frygte dig af idel kjærlighed. Magtudøvelse og magtscenesættelse under den ældre danske enevælde." I: *Fortid og Nutid*: 239–253. <https://tidsskrift.dk/fortidognutid/article/view/74873>
- Olden-Jørgensen, Sebastian, 2000: *Kun navnet er tilbage. En biografi om Peter Griffenfeld*. København: Gads forlag.
- Ólafur Halldórsson, 1992: "Samskipti Þormóðar Torfasonar og Árna Magnússonar." I: *Skáldskaparmál* 2: 7–19. <https://timarit.is/gegnir/991005698539706886>
- Páll Eggert Ólason og Jón Guðnason (utg.), 1948–1976: *Íslenzkar æviskrár*. Seks bind. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag. <https://baekur.is/bok/dfdd721a-e63f-489d-a5e1-c12615debb70>

- Poulsen, Fredrik, 1902: *Historiske og kulturhistoriske Efterretninger om Samsø samlede fra trykte og utrykte Kilder*. København: Samsø Landboforening. <https://bibliotek.dis-danmark.dk/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=25656>
- Secher, Valdimar A. (utg.), 1887–1918: *Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558–1660*. Seks bind. København: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie. <https://www.kildeskriftselskabet.dk/index.php/kildeudgaver/1500-tallet/165-corpus-constitutionum-daniae-forordninger-recesser-og-andre-kongelige-breve-danmarks-lovgivning-vedkommende-1558-1660-bd-1-6>
- Sveinn Pálsson, 1828: *Ævisaga Jóns Eyrikssonar*. København: Hið íslenska bókmennta-félag 1828. <https://baekur.is/bok/a497c432-e6be-47d0-a1bf-da70388705f5>
- Torfæus, Tormod, 2008–2014: *Norges historie*. Syv bind. Bergen: Eide forlag.
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin, 2015: *Vulkantiden: historikeren Tormod Torfæus (1636–1719): livshistorie og reiser*. Stavanger: Hertervig akademisk.
- Werlauf, Erich Christian, 1812: "Historisk-antiqvarisk Beskrivelse over Øen Samsøe indtil Aaret 1675." I: *Antiqvariske Annaler* 1, 1: 16–73. <https://mdz-nbn-resolving.de/details:bsb10451338>

Internett

- Dansk Biografisk Leksikon, <https://biografiskeleksikon.lex.dk/>
- Den genealogiske database Íslendingabók, <https://www.islendingabok.is/>
- Min Slægt, <https://www.michaelaxelsen.dk/>
- Nasjonalbiblioteket i Oslo, <https://www.nb.no/>
- Nasjonalbiblioteket i Reykjavík, <https://baekur.is/> og <https://timarit.is/>
- Rigsarkivet i København, <https://www.sa.dk/daisy/> og <https://kilderne.dk/>

Summary

On the night to Wednesday 29 November 1671, the Icelandic scholar Þormóður Torfason – future author of *Series dynastarum et regum Daniae* (1702) and *Historia rerum Norvegiarum* (1712) – killed a man on the island of Samsø in Kattegat. He was 35 years old and had spent the summer in Iceland arranging the inheritance from his father and brother. He had sailed on a merchant ship to Amsterdam accompanied by three other Icelanders, the Rev. Loftur Jósefsson, the merchant Torfi Hákonarson and the student Sigurður Ásgeirsson. They continued their journey towards Copenhagen but the ship stranded off Skagen in Jutland. They went on land to Århus and boarded a ship for Seeland. Due to bad weather it sought shelter on Samsø, most likely at the harbour of Langøre. Together with three Danish passengers, Sisse Andersdatter, Hans Holbek Pedersen and Hans Jørgensen, they went to a hostel in the village of Stavns, kept by farmers Christen

Pedersen and Johanne Jørgensdatter. Samsø was a prosperous island of 350 farms that belonged to Magdalene Sybille Gersdorff and her husband Jørgen Bjelke, also Royal representative (*amtmand*) of Kalundborg and Holbæk. Some documents on this case were published already in 1787 by Jón Eiríksson, but he had not managed to find the local verdict. In 1903, Janus Jónsson produced a tall tale of an earlier killing committed by Þormóður in 1664 and was uncritically followed by Kristian Kálund in 1916 and Halldór Hermannsson in 1954. In 2017, Steffen Hahneemann identified the local proceedings from Samsø in Danish archives and used them to write a mixture of scholarship and fiction – with emphasis on the latter, finding erotic passion between the lines. He was followed in that by Bergsveinn Birgisson in a book on Þormóður published in Norwegian in 2020 and translated into Icelandic two years later.

The main purpose of this article is to set the story straight. There is no evidence for Þormóður Torfason killing a man in 1664. The killing in 1671 can best be characterised as an unfortunate accident that started with a gratuitous threat of murder made by Sigurður Ásgeirsson towards Þormóður and Torfi Hákonarson as they were about to go to sleep in a bed that was in a room adjacent to the main living room, with doors on both sides. Þormóður panicked and jumped into the living room, shouting that he was going to be killed. Sigurður followed him and tore at his hair. Hans Holbek now came out of his bedroom – where also Sisse was sleeping – and wished to know what was going on. He asked Þormóður to go back to bed and Johanne agreed, but Þormóður wanted to have his clothes and wished to leave the farm. Sigurður continued his attacks but Þormóður did not hit back. He now rushed into the room where Sisse was lying, wanting to be alone. Johanne asked Sisse to leave but she refused and Þormóður insisted on having his clothes. Sigurður and Hans Holbek had now started to fight in the main room and Hans was wounded on the head, with blood splashing on the sheets of the bed where Loftur Jósefsson was lying. Þormóður now got the clothes and fetched his trousers from his own bed. As he returned to the living room, Hans again asked him to go to bed and did not allow him to leave. Þormóður retreated into the other room again and Johanne locked the door. Hans went after him and Þormóður, drawing his dagger, stabbed him to death – according to Sisse on purpose but according to Johanne in self-defence. Hans shouted that he had been stabbed and asked Christen Pedersen to get a doctor. An hour or so later he died.

Here, all available documents are published in a transcription that reproduces the text in orthographic detail, although with some minor adjustments and regularisation in order to avoid misunderstandings. The documents are described with reference to the archive where they are to be found and to images online. The case first went to the regional court at Viborg and from there to the newly ordained King Christian V who asked the Supreme court for its opinion and accepted its advice on sparing Þormóður's life, so he got away with a fine and public penance. His earlier positions in Royal service are never mentioned – he is presented as an ordinary Icelander who had committed a crime. However, many of the men who handled the case in its later

stages knew him personally and that must have helped – although he did not get a new position as Royal historian until 1682, allowing him to continue his research and write his notable books.

Keywords: Tormod Torfæus (Þormóður Torfason), Samsø, Denmark, Seventeenth century, Homicide, Court records

Már Jónsson

Háskóli Íslands

ORCID iD 0000-0003-4891-4154